

Univerzita Karlova v Praze
Pedagogická fakulta

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

2016

Bc. Lucie Hrabáková

Univerzita Karlova v Praze

Pedagogická fakulta

Katedra pedagogiky

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

Možnosti využití výchovného konceptu „Nevýchova“ v prostředí
diagnostických ústavů

The Possibility of Using the Educational Concept „Nevýchova“ in the
Diagnostic Institutes

Bc. Lucie Hrabáková

Vedoucí práce: PhDr. Veronika Blažková, Ph.D.

Studijní program: Vychovatelství (B7505)

Studijní obor: BC-VYCH (7505R008)

2016

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci na téma *„Možnosti využití výchovného konceptu „Nevýchova“ v prostředí diagnostických ústavů“* vypracovala pod vedením vedoucího práce samostatně za použití v práci uvedených pramenů a literatury. Dále prohlašuji, že tato práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

Praha, 11. 4. 2016

.....
podpis

Předtím, než se seznámíte s textem bakalářské práce, bych ráda poděkovala za odborné vedení a připomínky vedoucí mé práce PhDr. Veronice Blažkové, Ph.D., a dále také všem vychovatelům z diagnostických ústavů, kteří byli ochotní věnovat mi svůj čas.

ANOTACE

Předkládaná bakalářská práce se věnuje tématu „Nevýchova“. Jejím cílem je zjistit, zda může být tento výchovný koncept využíván při výchově ve volném čase v diagnostických ústavech. Koncept v České republice propaguje Kateřina Králová a dosahuje s ním řady úspěchů i u dětí, u kterých selhávají standardní výchovné koncepty. Bakalářská práce je rozdělena na dvě části – teoretickou a praktickou. V teoretické části práce jsou představeny principy, na kterých „Nevýchova“ funguje, jsou zde také popsány techniky, díky kterým lze principy aplikovat do praxe. Teoretická část práce se ve stručnosti věnuje také specifikům výchovy v diagnostických ústavech. V praktické části práce jsou prezentovány výsledky výzkumného šetření, jehož cílem bylo odpovědět na otázku, zda je možné výchovný koncept „Nevýchova“ aplikovat při výchovném působení ve volném čase v prostředí diagnostických ústavů.

KLÍČOVÁ SLOVA

Děti, diagnostický ústav, „Nevýchova“, partner, praxe, princip, problém, přístup, vychovatel, výchova.

ANNOTATION

Presented Thesis deals with the topic of 'Nevýchova' (Not-Upbringing). Its aim is to find out whether this concept can be used while upbringing children in leisure time in the diagnostic institutes. In the Czech Republic the concept is promoted by Kateřina Králová who achieves many successes even among the children who have failed while using standard upbringing concepts. The Thesis is divided into two parts – the theoretical and the practical one. The theoretical part introduces principles which is 'Nevýchova' built on, it further also describes techniques on the base of which can be principles applied into the practice. The theoretical part also briefly describes the specifics of the upbringing process in the diagnostic institutes. The practical part of the work presents the results of the research aimed to the replying the question - whether it is possible to apply the educational concept 'Nevýchova' to the leisure time upbringing praxis in an environment of the diagnostic institutes.

KEYWORDS

Child, diagnostic institute, 'Nevýchova', partner, practice, principle, problem, access, educator, upbringing.

OBSAH

1	Úvod.....	8
TEORETICKÁ ČÁST PRÁCE		
2	Principy výchovného konceptu ‚Nevýchova‘	10
2.1	Představení.....	10
2.2	Principy.....	11
2.2.1	Princip ‚Popiš a pozvi‘	12
2.2.2	Princip ‚Nula moralizování‘	13
2.2.3	Princip ‚Ne postup, ale výstup‘	14
2.2.4	Princip ‚Držitel problému‘	15
2.2.5	Princip ‚Špatný pocit, dobrý rádce‘	16
2.2.6	Další nevýchovné principy	17
2.2.7	Shrnutí.....	19
3	Techniky ‚Nevýchovy‘ využívané ve výchovné praxi	20
3.1	Technika k principu ‚Popiš a pozvi‘	20
3.2	Technika k principu ‚Nula moralizování‘	22
3.3	Technika k principu ‚Ne postup, ale výstup‘	23
3.4	Technika k principu ‚Držitel problému‘	24
3.5	Technika k principu ‚Špatný pocit, dobrý rádce‘	25
3.6	Další techniky	26
4	Specifika výchovy v diagnostických ústavech	27
4.1	Specifika práce vychovatele v diagnostickém ústavu.....	27
4.2	Rizika a problémy při realizaci výchovy	29
EMPIRICKÁ ČÁST PRÁCE		
5	Cíle a metodika práce	31
5.1	Výzkumná strategie a metody získávání informací	31
5.2	Stanovení výzkumného vzorku.....	32
5.3	Sběr dat	32
5.4	Představení diagnostických ústavů	33
5.4.1	Diagnostický ústav pro mládež Praha 2.....	33

5.4.2	Diagnostický ústav pro mládež, středisko výchovné péče a školní jídelna, Brno	34
5.4.3	SVP Domek, Zlín - součást Diagnostického ústavu pro mládež, střediska výchovné péče a školní jídelny, Brno	34
5.4.4	Dětský diagnostický ústav, Praha 4	35
6	Prezentace výsledků výzkumného šetření	36
6.1	Typ výchovy uplatňovaný v diagnostických ústavech ve volném čase.....	36
6.2	Nejčastější výchovné problémy řešené v rámci výchovy ve volném čase	38
6.3	Diskuse k jednotlivým principům ‚Nevýchovy‘	39
6.3.1	Princip ‚Popiš a pozvi‘	39
6.3.2	Princip ‚Nula moralizování‘	40
6.3.3	Princip ‚Ne postup, ale výstup‘	41
6.3.4	Princip ‚Držitel problému‘	41
6.3.5	Princip ‚Špatný pocit, dobrý rádce‘	42
6.4	Hodnocení možnosti zavedení konceptu ‚Nevýchova‘ do praxe diagnostických ústavů	43
7	Shrnutí a doporučení pro praxi	44
8	Závěr	47
9	Seznam použitých informačních zdrojů	50
10	Seznam použitých zkratk	53
11	Seznam příloh	54

1 Úvod

Lidé od nepaměti vychovávají své děti. Výchova samozřejmě vypadala v různých etapách vývoje lidské civilizace různě. V pravěku byly děti vychovávány k získání zkušeností svých rodičů v oblasti zajištění potravy, aby přežily. Ve starověku, kdy si lidé začali klást vznešenější výchovné cíle než pouhé přežití, získala výchova na významu a vychovatelé usilovali o to, aby jejich svěřenci dosahovali harmonie těla a ducha. Ve středověku se výchova a vzdělání přesunuly více do světské roviny, novověk přinesl v oblasti výchovy a vzdělávání renesanci a humanismus. Výchova tedy existuje od nepaměti, její podobu determinují změny, kterými civilizace v důsledku svého rozvoje prochází.

Také současná doba se v oblasti výchovy a vzdělávání vyznačuje určitými specifiky. Napříč celým spektrem výchovně-vzdělávacích aktivit se objevují principy humanizace, demokratizace a participace, které se projevují tak, že na výchovu a vzdělávání je nahlíženo jako na nástroj, který slouží dětem, které mají být jako účastníci vzdělávacího procesu respektovány, má k nim být přistupováno co možná nejvíce individuálně, mají na vzdělávacím procesu participovat, nebýt jen jeho pouhým předmětem.

Tyto přístupy daly vzniknout řadě alternativních metod, které si kladou za úkol provést dítě výchovným procesem co možná nejpřirozenějším způsobem. Těchto metod využívá také výchovný koncept „Nevýchova“, který v České republice představila Kateřina Králová a podle kterého své děti v současné době na celém světě vychovává přibližně 91 tisíc rodin. „Nevýchova“ je partnerským přístupem rodičů a dětí, který „umí zařídit“, aby děti vychovatelům vycházely vstříc a spolupracovaly s nimi. To, že je „Nevýchova“ účinným výchovným konceptem, bylo prokázáno v praxi – v praxi rodičovské.

Cílem bakalářské práce je zjistit, zda je možné výchovný koncept „Nevýchova“, který je dosud praktikován převážně v rodinném prostředí, uplatnit při skupinovém výchovném procesu v diagnostických ústavech.

Cíl práce byl zvolen proto, že na „Nevýchovu“, respektive na její principy, je často odkazováno v situacích, ve kterých si rodiče se svými dětmi nevědí rady, tedy jako na koncept nápravné výchovy (tedy výchovy, která nastupuje v situaci, kdy při výchově, kterou vychovatelé dosud praktikovali, nebylo dosaženo požadovaných cílů).

Práce je rozdělena do dvou částí – části teoretické a empirické. Jako teoretické jsou koncipovány první tři kapitoly. V první kapitole je čtenáři představena podstata konceptu „Nevýchovy“, je seznámen se základními principy, na kterých koncept stojí. Ve druhé kapitole jsou popsány techniky uplatňované ve výchovné praxi „Nevýchovy“. Třetí kapitola je věnována zvláštnostem výchovy v diagnostických ústavech. Čtenář se v ní seznámí s požadavky na profesi vychovatele v diagnostických ústavech a s riziky, které při realizaci výchovy v těchto zařízeních vznikají a představují specifika výchovného procesu v diagnostických ústavech.

Empirická část práce je věnována výzkumnému šetření realizovanému ve čtyřech vybraných zařízeních poskytujících pobytové diagnostické služby. Empirická část se skládá ze tří kapitol – cíle a metodika práce, prezentace výzkumného šetření a shrnutí a závěrečná doporučení.

TEORETICKÁ ČÁST PRÁCE

2 Principy výchovného konceptu ‚Nevýchova‘

„Dokud jde všechno dobře, na výchovu moc nemyslíme. Když se nám ale výchova nechce dařit a všechno dopadá jinak, než bychom si přáli, pak najednou začneme uvažovat nad výchovným postupem, hledat příčiny neúspěchů a experimentovat s novými výchovnými metodami.“

Zdeněk Matějček

2.1 Představení

Výchovný koncept ‚Nevýchova‘ v České republice představila Kateřina Králová, která má bohatou pedagogickou praxi a již 16 let se podle jejích vlastních slov snaží pomáhat rodičům k tomu, aby si s dětmi budovali hezké vztahy.¹

Nevýchova je: *„ucelený přístup k dítěti, který pomáhá rodičům a dětem vyřešit každodenní potíže, na všem se domluvit a být si skutečnými partnery. Je to výchovný systém pro moderní rodiče, kteří nechtějí, aby jim děti skákaly po hlavě. A chtějí s nimi mít hezký vztah“*.²

‚Nevýchova‘ pomáhá všem vychovatelům řešit každodenní záležitosti, se kterými se při výchově setkávají. Nejedná se pouze nutně o negativní výchovné záležitosti, nicméně ano – ‚Nevýchova‘ pomáhá hlavně v situacích, se kterými si vychovatelé nevědí rady. Například když děti odmítají, vztekají se, nedá se s nimi dohodnout, nemají rády ostatní děti (perou se s nimi, ubližují jim), lžou, neváží si peněz apod.

Výchovný koncept, který je zde popisován, není ale pouze návodem, jak vychovávat, aby děti neodmlouvaly, nevztekaly se, dalo se s nimi dohodnout atd. Je to také koncept, který reflektuje osobnost vychovatele, pomáhá mu cítit se ve své profesi hezky, mít jí rád, jednoduše radí, jak to udělat, aby se z vyčerpaného vychovatele, který se snaží, ale jeho snahy

¹ KRÁLOVÁ, Kateřina. Nevýchova: On-line Workshop ze dne 22. 9. 2015: Co dělat, když miminko pláče a vy už nevíte, co s ním [online]. 2015 [cit. 2016-01-21].

² Viz např. HRUBÁ, Jana. Už jste zjistili, co je to Nevýchova? *Učitelské listy* [online]. 2014 [cit. 2016-01-21]. Dostupné z: <http://www.ucitelske-listy.cz/2014/10/uz-jste-zjistili-co-je-to-nevychova.html>

se mjejí účinkem, stal vychovatel skvělý, vyrovnaný a hlavně – ve své profesi šťastný (např. radí, jak to udělat, aby děti respektovaly jím nastavené hranice toho, co smějí a co ne).³

Nevýchovný koncept výchovy byl původně určen pro rodiče s dětmi. Je ho ale možné velmi dobře praktikovat i na dospělé, nebo v jiných vztazích, než je pouze vztah rodič – dítě, a sice ve všech vztazích, kde existují dva subjekty – vychovatel a vychovávaný.

Velmi dobře se „Nevýchova“ podle slov Kateřiny Králové hodí pro děti, které mají problémy s poruchou pozornosti (ADHD) nebo děti, které jsou běžně nezvladatelné kvůli jiným poruchám osobnosti. Je tomu tak proto, že „Nevýchova“ díky partnerskému přístupu hledá individuální řešení problémů těchto dětí.

2.2 Principy

Každý výchovný koncept funguje na určitých principech. Stejně je tomu samozřejmě také u „Nevýchovy“. Jedná se o principy, které stojí za dobrými vztahy vychovatele s vychovávaným, za tím, že z dětí rostou sebevědomí lidé, kteří umí řešit problémy, které život přináší bez toho, aby se cítili špatně či ukřivdění. Jsou to principy, které stojí také zatím, že vychovatele jeho profese těší, že má čas na to, věnovat se v rámci výchovy dětí i jiným věcem, než jen těm výchovným.

V „Nevýchově“ existuje pět základních principů, ke kterým se vždy váží určité techniky výchovy využitelné pro praxi. Tyto techniky jsou pro účely bakalářské práce (výzkum) zařazeny do samostatné (druhé) kapitoly. Z hlediska seznamování se s „Nevýchovou“ je ale také možné přecházet si text o určitém principu a následně text o technikách, které se k tomuto konkrétnímu principu váží.

Každý z pěti základních principů, které jsou popsány v následujících podkapitolách, se váže k jedné z pěti oblastí, které „Nevýchova“ stanovuje jako problematické. Jedná se o oblast domluvy, řešení problematických situací, nastavování hranic, komunikace a vychovatelovy pocity z výchovné praxe.

Principy, které jsou v následujících podkapitolách popsány, jsou důležité proto, že „Nevýchova“ není o postupech, ale právě o principech, které mohou být praktikovány

³ KRÁLOVÁ, Kateřina. Výchova Nevýchovou: Hlavní kurz: Odmlouvá, vzteká se, nedá se s ním domluvit:

Video č. 1. [www.ma.vychovanevychovou.cz](http://ma.vychovanevychovou.cz) [online]. 2013 [cit. 2016-01-07]. Dostupné z:

http://ma.vychovanevychovou.cz/?page_id=153

v různých situacích, v rámci různých výchovných postupů (protože každý vychovatel uplatňuje trochu jiné výchovné postupy).⁴

2.2.1 Princip ‚Popiš a pozvi‘

Problematická oblast: Obtížná domluva

Pozadí principu:

Jedná se o princip, který má mezi ostatními principy zvláštní postavení, protože se vlastně jedná o princip, na kterém je nejvíce viditelná podstata ‚Nevýchovy‘. Tou je jednoduše skutečnost, že vychovatelé by ve vztahu k vychovávaným neměli vystupovat v roli policisty (kde je hlavním nástrojem výchovy autorita, která vzbuzuje strach) ani v roli učitele (kde jsou hlavním nástrojem výchovy moralizování a přesvědčování), ale v roli partnera.

Proč tomu tak v praxi často nebývá, vysvětluje Matějček tak, že: „*ve výchově často jednáme živelně, spontánně, více podle svého temperamentu než podle pedagogického rozumu*“⁵. Uvedený autor zároveň vysvětluje, že tyto typy vychovatelů (jejich výchovné principy) vyvolávají v dětech negativní reakce a vedou děti k tomu, aby vychovatele neposlouchaly, provokovaly ho apod.⁶ Proč tomu tak je, lze doplnit z ‚Nevýchovy‘ – děti přehnanou autoritu nebo tlak jednoduše nerespektují, brání se jim.⁷

Pouze vychovatel partner, jehož výchovným nástrojem je dohoda, může podle principů ‚Nevýchovy‘ (dále je o nich hovořeno také jako o nevýchovných principech) vychovávat dítě správně a ku prospěchu obou stran.

Podstata principu:

Jedná se o dvoukrokový postup, který reaguje na podstatu domluvy a dohody. V první fázi vychovatel popisuje dítěti situaci (nebo svoje pocity, nebo chování dítěte), která ho trápí. Ve druhé fázi zve dítě, aby se podílelo na řešení, které povede ke zlepšení situace.

⁴ KRÁLOVÁ, Kateřina. Výchova Nevýchovou: Hlavní kurz: Odmlouvá, vzteká se, nedá se s ním domluvit:

Video č. 2. [www.ma.vychovanevychovou.cz](http://ma.vychovanevychovou.cz) [online]. 2013 [cit. 2016-01-07]. Dostupné z:

http://ma.vychovanevychovou.cz/?page_id=192

⁵ MATĚJČEK, Zdeněk. *Po dobrém, nebo po zlém?* Praha: Portál, 2015, s. 16.

⁶ Tamtéž, s. 26.

⁷ KRÁLOVÁ, Kateřina. Výchova Nevýchovou: Hlavní kurz: Odmlouvá, vzteká se, nedá se s ním domluvit:

Video č. 1. [www.ma.vychovanevychovou.cz](http://ma.vychovanevychovou.cz) [online]. 2013 [cit. 2016-01-07]. Dostupné z:

http://ma.vychovanevychovou.cz/?page_id=149

Přínosy principu:

Dítě je aktivním tvůrcem svého života, je spoluúčastníkem situací, hledá různá řešení, nezaměřuje se na to, co nechce, ale na to, co chce, aktivně rozhoduje o tom, co bude s jeho životem, je ochotnější k dalším diskusím. Vychovatelé mají v dítěti partnera, který v problematických situacích hledá řešení.⁸

2.2.2 Princip „Nula moralizování“

Problematická oblast: Řešení problematických situací (lhaní, neposlušnosti, odmítání apod.)

Pozadí principu:

„Když říkám, co je dobře a co je špatně, jsem soudce, ne máma, ne táta (ne vychovatel)“, tvrdí Kateřina Králová.⁹ Když dětem říkáme co je správně, co je přijatelné a co nikoliv atp., vyvoláváme v nich negativní pocity, které k ničemu nevedou (např. pocit, že zklamaly, pocit studu apod. – tedy pocity, se kterými si děti nevedí samy o sobě rady).

Moralizování v případě, že se něco děje, znamená, že dítěti vychovatel říká, že je něco dobře nebo špatně. Skutečnost, že dítě něco nesmí nebo musí, pro něj není žádný argument.

Důvodem, proč vychovatelé moralizují, je ve velké většině strach (že dítě nepřestane dělat nějaké věci, strach, aby se mu něco nestalo, aby nemělo konflikty s druhými lidmi atp.). To znamená, že vychovatelé tzv. „sázejí“ na neschopnost dítěte, místo toho, aby věřili v jeho schopnosti.

Podstata principu:

Vychovatel dítěti neříká, že je něco dobře nebo špatně, ale vysvětluje mu, jak se na věc dívá vychovatel sám. Princip vychází z přesvědčení, že každý člověk (obzvláště v různých vývojových stádiích) má na určité záležitosti jiný úhel pohledu.

Dítěti není vnucováno, že něco nesmí (nebo musí), ale vychovatel mu na sobě ukazuje (tedy formou příkladu), jak by to šlo jinak (lépe). Dítě si může vybrat, není do lepšího řešení nuceno.

⁸ KRÁLOVÁ, Kateřina. Výchova Nevýchovou: Principy: Princip Popiš a pozvi. *Www.ma.vychovanevychovou.cz* [online]. 2013 [cit. 2016-01-07]. Dostupné z: http://ma.vychovanevychovou.cz/?page_id=328

⁹ KRÁLOVÁ, Kateřina. Výchova Nevýchovou: Principy: Princip Nula moralizování.

Www.ma.vychovanevychovou.cz [online]. 2013 [cit. 2016-01-07]. Dostupné z:

http://ma.vychovanevychovou.cz/?page_id=230

Přínosy principu:

Dítě chápe, že problémy jdou vyřešit, že není potřeba se bát. V důsledku toho, že dítě není zatíženo těžkými emocemi (zklamání, stud), může řešit problémy konstruktivně. Když se dostane do určité konfliktní situace opakovaně, umí si zdůvodnit, jak bude postupovat. Dítě není nuceno přemýšlet nad tím, co očekává vychovatel (a jestli se samo vůbec rozhodne jednat správně), ale naopak nad tím, jak situaci může vyřešit samo.¹⁰

2.2.3 Princip ‚Ne postup, ale výstup‘

Problematická oblast: Nastavování hranic (např. zdravení, včasné příchody, večerní usínání, nemluvení sprostě apod.)

Pozadí principu:

Děti samozřejmě potřebují vědět, co smějí, ale co už je tzv. ‚za hranicí‘. V praxi proto vychovatelé dětem pomyslné hranice toho, kam až mohou zajít a kam již nikoliv, stanovují. Často tak činí ale chybným způsobem. Ten spočívá v tom, že dětem říkají, co mají a co nemají dělat. Poté kontrolují, jestli děti skutečně podle jejich instrukcí postupují, jestli dělají to, co vychovatelé chtějí. Výsledkem je, že děti jsou otrávené (pořád je někdo kontroluje a nutí do něčeho, co nechtějí dělat) a vychovatelé unavení a mnohdy rovněž otrávení stejně, jako děti.

Podstata principu:

Dítě musí rozumět tomu, co vychovatel požaduje (co je výstupem), proto mu v první řadě vychovatel sdělí požadovaný výstup, ale postupy, jak stanoveného výstupu dosáhnout, nechá především na dítěti samotném (samozřejmě mu může radit, být mu oporou apod., pokud o to dítě stojí).

Vychovatel se tedy s dětmi domlouvá, co bude na konci (např. jak vypadá uklizený pokoj, jak vypadá příprava do školy, jak bude vypadat příchod z volnočasové aktivity apod.), nekontroluje každý jejich krok, předává zodpovědnost za to, jak děti dosáhnou výsledku, jim samotným.

Děti se soustředí na výsledky, kterých zkouší dosahovat různými způsoby.

Přínosy principu:

¹⁰ KRÁLOVÁ, Kateřina. Výchova Nevýchovou: Principy: Princip Nula moralizování.

Www.ma.vychovanevychovou.cz [online]. 2013 [cit. 2016-01-07]. Dostupné z:

http://ma.vychovanevychovou.cz/?page_id=230

Děti se učí starat se o svůj život samy (organizovat si ho), omezuje se prostor pro hádky (hysterické záchvaty, výlevy vzteku apod.), protože vychovatelé děti na každém kroku nekontrolují (a děti tak nečelí situacím, ve kterých nevědí, proč se dějí). Vychovatelé mají proto více prostoru realizovat s dětmi jiné než výchovné aktivity.¹¹

2.2.4 Princip „Držitel problému“

Problematická oblast: Komunikace (s vychovatelem, se sourozenci, s kamarády, s učiteli atp.)

Pozadí principu:

Vychovatelé často řeší za děti záležitosti, které by měly řešit samy děti, nebo ty, které děti za problém vůbec nepovažují. Typickým příkladem z praxe je hádka dvou dětí. Dospělý zasáhne, protože ho hádka, u které děti křičí, vlastně obtěžuje. Ve skutečnosti tedy nechce řešit hádku jako takovou, ale to, aby děti nehlučely. Jiným příkladem je skutečnost, že vychovatelé často předpokládají (a dokonce na to i poukazují), že ten, kdo je starší (silnější apod.), by měl být rozumnější. Automaticky tak (byť nevědomky) chrání slabší stranu, které může být takové jednání nepříjemné. Dalším příkladem je, že vychovatel, který má problém s tím, že dítě například nejí, ho nutí, aby problém vyřešilo dítě samo (příkazy typu *jez*, otázky *proč nejíš* apod.).

Podstata principu:

Dítě nemůže řešit problém, když situaci (stav, věc) za problém nepovažuje, když problém nevidí. Za děti není třeba řešit situace, ve kterých se nejedná o problém vychovatele.

Ten, kdo drží problém, tedy ten kdo ho řeší, je ten, který ho může také pustit (vyřešit).

Přínosy principu:

Děti si nezvyknou, že všechny problémy za ně řeší nějaká autorita, hledají svá řešení, přičemž se ale cítí bezpečně díky vychovatelově podpoře. Učí se hovořit o emocích, o svých potřebách, umí v kritických situacích říci, co potřebují. Nepřemýšlí o problémech ale

¹¹ KRÁLOVÁ, Kateřina. Výchova Nevýchovou: Principy: Princip Ne postup, ale výstup.

Www.ma.vychovanevychovou.cz [online]. 2013 [cit. 2016-01-07]. Dostupné z:

http://ma.vychovanevychovou.cz/?page_id=245

o řešeních. Pro vychovatele je zde jednoznačným bonusem opět více prostoru pro to, aby s dětmi realizoval jiné, než jen výchovné aktivity.¹²

2.2.5 Princip ‚Špatný pocit, dobrý rádce‘

Princip ‚Špatný pocit, dobrý rádce‘ (aneb cítit dobře se musíme ve výchově všichni), je princip vztahující se především k vychovatelům, ale zároveň je principem, jehož dodržování výrazně ovlivňuje výchovu dítěte.

Problematická oblast: Vychovatelovy negativní pocity z určité výchovné situace.

Pozadí principu:

Vychovatelé (zde spíše rodiče než pedagogové), často zapomínají sami na sebe, věří, že začnou žít, až děti vyrostou. Často své negativní pocity z výchovných situací, které jsou jim nepříjemné, neřeší (zde i vychovatelé), pouze věří, že je třeba je (své negativní pocity) nějak ‚přežít‘. Od výchovy potom často utíkají (vychovatelé se například těší na konec pracovní doby, rodiče často odchází večer střídavě z domova někam si odpočinout).

Vychovatelé by ale neměli mít z výchovy neustále negativní pocity, které přináší vyčerpání. Jejich časté negativní pocity jim kromě vyčerpání také brání ve výchovně správných reakcích.

Podstata principu:

Vychovatelé si uvědomují, že výchovu, která je těší, si dokáží zabezpečit pouze oni sami. Proto ve vypjatých situacích volí takové postupy, které zajistí, že výsledek (dohoda) bude vyhovovat dětem i vychovatelům samotným, že z dané situace nebudou odcházet s negativními pocity.

Vychovatelé věří svým pocitům, nekopírují postupy ostatních, nebo postupy, podle kterých by se mělo tradičně postupovat.

Nepříjemný pocit ve výchovné situaci je nástroj (ukazatel, poradce), který dává vychovateli možnost přijít na to, že se něco děje jinak, než by vychovatel chtěl, než je zapotřebí k tomu, aby jemu i dítěti bylo ve výchovné situaci dobře.

Jedná se o princip, který říká, že negativní rozpoložení vychovatele se přenáší na dítě.

Přínosy principu:

¹² KRÁLOVÁ, Kateřina. Výchova Nevýchovou: Principy: Princip Držitel problému.

Www.ma.vychovanevychovou.cz [online]. 2013 [cit. 2016-01-07]. Dostupné z:

http://ma.vychovanevychovou.cz/?page_id=263

Vychovatel zůstává i ve vypjatých situacích klidný, dokáže konstruktivně řešit situaci. Dítě na jeho výchovné postupy reaguje také klidně.¹³

2.2.6 Další nevýchovné principy

Principy, které byly popsány v předchozích podkapitolách, se v praxi navzájem prolínají a zrcadlí se v nich řada dalších principů, které nebyly konkrétně vyřčeny, které ale čtenáři určitě neunikly. Například první princip (‘Popiš a pozvi’), v rámci kterého vychovatel s dítětem tvoří v problematických situacích dohody, v sobě nese princip svobody.

Všechny principy v sobě zahrnují také princip předání zodpovědnosti dítěti za jeho jednání. Děti, pro které není vychovatel partnerem (ale pouze policistou nebo učitelem, blíže viz kapitola 1. 2. 1 – Princip ‘Popiš a pozvi’) mohou být poslušné (hodné, vstřícné apod.), ale pravděpodobně tak činí ze strachu (aby nikoho nezklamaly, aby nebyly potrestány apod.) nebo proto, aby se vyhnuly moralizování. Dětem, kterým dá vychovatel za jejich jednání zodpovědnost, ke své poslušnosti (vstřícnosti apod.), došly samy.

Strach jako prostředek, na základě kterého je dosahováno požadovaného jednání, je proti principům ‘Nevýchovy’. Funguje pouze tedy, když je autorita uznávána. Ve chvíli, kdy tomu tak není (např. puberta, nebo nechtěná změna výchovného prostředí, v rámci které vychovávají dítě najednou ‘cizí’ lidé) strach jako výchovný prostředek přestává fungovat.

Přenecháme-li dítěti zodpovědnost za jeho jednání, má dítě vnitřní důvod dosahovat požadovaného jednání – v jeho výchově chybí osoba, která rozkazuje, dítě si na konkrétní situace musí vytvářet svůj vlastní názor, jedná podle vlastního svědomí, a za své rozhodnutí je také zodpovědné.

‘Nevýchovou’ se průřezově prolíná i další, velmi důležitý princip, a ten, že rodič je dítěti partnerem. Tento princip říká, že by v rámci výchovy nemělo padnout od vychovatele žádné slovo, které není hodné diskuse jednoho člověka s druhým. Kateřina Králová radí vystupovat a mluvit směrem k dětem tak, jak by vychovatel jednal ve vztahu s přáteli. *„Děti jsou sice neznalé a malé, ale nejsou to žádní nedostačiví chudáčkové – mluvm s nimi proto jako s partnery, jako s nejlepším kamarádem“*, nabádá autorka ‘Nevýchovy’. To, že vztah mezi vychovatelem a vychovávaným není vztahem jednoznačné závislosti, uvádí řada autorů. Matějček například tvrdí: *„Není tu na jedné straně ten, kdo jen vysílá výchovné podněty, ale je*

¹³ KRÁLOVÁ, Kateřina. Výchova Nevýchovou: Principy: Princip Špatný pocit, dobrý rádce.

Www.ma.vychovanevychovou.cz [online]. 2013 [cit. 2016-01-07]. Dostupné z:

http://ma.vychovanevychovou.cz/?page_id=201

ve všem všudy aktivní, a na druhé straně ten, kdo jen pasivně přijímá a je výchovnými podněty utvářen a přetvářen.“¹⁴ Kraus a Poláčková zase uvádějí, že pojetí interakce mezi vychovatelem a vychovávaným jako partnerský vztah se prosazuje již od konce 20. století.¹⁵

Z tohoto principu potom plynou další zákonitosti ‚Nevýchovy‘ – například to, že vychovatel nikdy nezlehčuje situaci (princip nezlehčování situace, viz např. kapitola 1. 2. 2 – ‚Nula moralizování‘), dále také princip opakování (ne vždy se nějaká záležitost povede napoprvé nebo napodruhé, ale napotřetí třeba ano, protože dítě vidí, že zájem o něj trvá), v ‚Nevýchově‘ platí i to, že vychovatelé musí být při výchově k sobě i k dětem upřímní. Tento princip potvrzuje Matějček, když tvrdí: *„Ve všem našem chování bychom měli být upřímní – ve výchově je to však požadavek základní. Přetvařovat se nesmíme.“*¹⁶ Uvedený autor také doporučuje zachovávat při výchově objektivitu. *„Svémi výchovnými neúspěchy jsme chtěli nechtě poněkud osobně dotčeni a nebýváme právě ochotni vážit všechny skutečnosti zcela objektivně. Máme sklon hledat nikoliv příčinu, ale vinu, nikoliv objektivní činitele, ale viníka,“* tvrdí.¹⁷ Princip objektivního vnímání situace se promítá v ‚Nevýchově‘ především v požadavku zastavit se, uvědomit si situaci a navodit partnerský přístup.

V neposlední řadě je třeba zmínit, že jedním ze základních principů nevýchovy, byť nevyřčeným, je individuální přístup ke každému dítěti. Tento princip je zde zmíněn pouze na okraj, protože bakalářská práce představuje ‚Nevýchovu‘, která by měla být použita v oblasti výchovy dětí v kolektivu (diagnostické ústavy), kde lze z hlediska individuálního principu očekávat jisté obtížnosti (především nedostatek času na podrobnou identifikaci individuálních potřeb dítěte).

Nevýchova by v každém případě měla vycházet z konstruktivních myšlenek, protože pouze ty dovolují vyřešit problematické výchovné situace. Nekonstruktivní myšlenky (ze kterých vychovatelé často vychází) totiž nepřinášejí dobrá řešení. Nekonstruktivní myšlenkou je například: *„Musím zabránit, aby se situace nestala/neopakovala...nepovedlo se mi to...co s dítětem bude...hrozí mu nebezpečí...beze mě si ale neporadí“*, nebo naopak: *„Nesmím se mu plést do života, musím ho nechat být, nesmím mít o něj strach a říkat mu, co má a co nemá*

¹⁴ MATĚJČEK, Zdeněk. *Po dobrém, nebo po zlém?* Praha: Portál, 2015, s. 21.

¹⁵ KRAUS, Blahoslav., POLÁČKOVÁ, Věra a kol. *Člověk - prostředí - výchova: k otázkám sociální pedagogiky*. Brno: Paido, 2012, s. 88 – 89.

¹⁶ MATĚJČEK, Zdeněk. *Po dobrém, nebo po zlém?* Praha: Portál, 2015, s. 17.

¹⁷ Tamtéž, s. 19.

dělat...ani kdyby mu hrozilo nebezpečí“, apod. Výchova se v takových případech obvykle mívá účinkem, protože se vychovatelé (kteří jsou ve stresu) orientují pouze na negativní záležitosti.¹⁸

2.2.7 Shrnutí

Výchovný koncept „Nevýchova“ vychází z řady principů, které nejsou nové, naopak – využívá základních výchovných principů, které jsou v pedagogické praxi dobře známé. Kromě Matějčka, je většina nevýchovných principů zmíněna a podrobněji rozpracována například v publikaci *Respektovat a být respektován*¹⁹ nebo v knize amerických pedagogů a psychologů *Patricie H. Berneové a Louise M. Savaryho*²⁰.

„Nevýchova“ však na rozdíl od těchto publikací, které o většině nevýchovných principů pojednávají v samostatných kapitolách, tyto principy spojuje v jeden celek a na základě prověřené praxe přináší i stručné postupy (techniky), prostřednictvím kterých je možné dosáhnout požadovaných výchovných výsledků (při spokojenosti vychovatele i vychovávaného).

Nevýchovné principy jsou navíc jednoduché, protože „na složitosti není v normálním, běžném životě, čas“²¹.

¹⁸ KRÁLOVÁ, Kateřina. Výchova Nevýchovou: Hlavní kurz: Odmlouvá, vzteká se, nedá se s ním domluvit: Video č. 2. *Www.ma.vychovanevychovou.cz* [online]. 2013 [cit. 2016-01-07]. Dostupné z: http://ma.vychovanevychovou.cz/?page_id=192

¹⁹ KOPŘIVA, Pavel a kol. *Respektovat a být respektován*. 4. vyd. Kroměříž: Spirála, 2012. 286 s. ISBN 978-80-904030-0-0.

²⁰ BERNEOVÁ, H. Patricia., SAVARY, M. Louis. *Jak nevychovat dítě s pocitem méněcennosti*. 1. vyd. Praha: Portál, 1998. 132 s. ISBN 80-7178-192-4.

²¹ KRÁLOVÁ, Kateřina. Výchova Nevýchovou: Hlavní kurz: Odmlouvá, vzteká se, nedá se s ním domluvit: Video č. 1. *Www.ma.vychovanevychovou.cz* [online]. 2013 [cit. 2016-01-07]. Dostupné z: http://ma.vychovanevychovou.cz/?page_id=153

3 Techniky ‚Nevýchovy‘ využívané ve výchovné praxi

Techniky neboli postupy ‚Nevýchovy‘ se prolínají celým jejím konceptem, nejsou ale na rozdíl od principů nijak závazné. To pramení z přesvědčení, že při jakékoliv výchově nemůže být vychovatel závislý na konkrétních postupech, protože postupy jsou závislé na okolnostech (situacích), které se mění, a proto se nakonec mění i postupy.

Technikám ‚Nevýchovy‘ je v práci věnována samostatná kapitola ze dvou důvodů. Techniky, které jsou v následujících podkapitolách popsány, jsou technikami základními, technikami, které se vztahují k jednotlivým principům. Jednak tedy mohou sloužit jako návod těm, kteří se s ‚Nevýchovou‘ ještě nesetkali - ti mohou uvedené techniky využívat do té doby, než si vytvoří své vlastní postupy, a jednak popis technik slouží k výzkumnému účelu (výzkum je součástí praktické části bakalářské práce a techniky jsou s respondenty diskutovány samostatně).

3.1 Technika k principu ‚Popiš a pozvi‘

Princip ‚Popiš a pozvi‘ říká, že s dítětem je snadné se dohodnout, pokud mu vychovatel popíše, co ho trápí a pozve ho k řešení. Do praxe má být tento princip implementován následovně:

- 1) *Popiš (první krok)* – vychovatel popisuje dítěti, co ho trápí, s čím není spokojen. Může se jednat o nespokojenost s jeho pocity, s nějakou situací, nebo s určitým jednáním dítěte.

Pocity: „*Ted’ se moc zlobím*“, „*Nedělá mi to dobře*“, „*Bojím se*“, „*Naštvala jsem se*“ apod.

Situace: „*Viš, ty jsi dnes přišel později, než jsme se domluvili, já jsem měla strach*“, „*Ze školy mi volali, že nechodíš do vyučování včas, já tomu nerozumím*“ apod.

Jednání dítěte: „*Vidím, že jsi dnes nějak nesoustředěný*“, „*Zdá se mi, že jsi dnes smutná a nechce se ti nic dělat*“, apod. (popisujeme skutečně to, co vidíme, nikoliv to, co se děje, jako je např. „*Ty jsi dnes ale zlobivý*“ apod.)

- 2) *Pozvi (druhý krok)* – vychovatel přechází k řešení situace. K řešení situace používá věty uvedené v následujícím rámečku.

„*Můžeš mi s tím pomoci?*“

„*Jak bychom to mohli udělat, abychom si to spolu oba užili, abychom byli oba spokojení, aby nám bylo oběma hezky*“ ...apod.

- 3) *Dohoda* – v tomto posledním kroku vychovatel dítěti sdělí, co potřebuje, také dítě vychovateli sdělí, co potřebuje (jak si představuje řešení situace) a společně vymyslí takové řešení, ve kterém je jim oběma dobře.

Za dohodu nelze považovat:

- uplácení dítěte (např. „*Když uděláš, dostaneš (získáš apod.) ...*“),
 - moralizování (např. „*Pojď, bude se ti to líbit.*“),
 - příkazování (např. „*Takto se to ale nedělá!*“), rozkazování (např. „*Takto se to musí.*“)
- nebo opakování (např. „*Vždyť už jsem Ti jednou říkala, že ...*“).

Ve všech uvedených případech se nejedná o spolurozhodnutí dítěte, ale o to, že je k nějakému řešení nuceno prostřednictvím nátlaku, strachu, emocí apod. Dítě v takovém případě přestává poslouchat, směřuje svou pozornost jinam, nereaguje apod., vychovatel neví proč, přichází na řadu prosby, vydírání apod., a následně jsou dítěti dány příkazy, kterým nerozumí, které mu nedávají smysl (viz kapitola Princip „Ne postup, ale výstup“).²²

Dohody je dobré s dítětem dělat z přesvědčení, že dítě potřebuje, aby jeho názory vychovatel poslouchal, aby se podílelo na tvorbě řešení, aby pouze pasivně nepřijímalo rozhodnutí, která se mu nelíbí. Dohoda dodá navíc problematické situaci určitou lehkost.²³ Dohodnuté záležitosti také děti lépe respektují, než záležitosti, které dostaly z příkazu. Kateřina Králová závěrem k tématu uzavírání dohod uvádí, že ze strany dospělého (vychovatele) by nemělo směřem k dítěti být vyřčeno nic, co by neřekl jinému dospělému (viz kapitola Další nevhodné principy).²⁴

²² KRÁLOVÁ, Kateřina. *Výchova Nevýchovou: Principy: Princip Popiš a pozvi*. *Www.ma.vychovanevychovou.cz* [online]. 2013 [cit. 2016-01-07]. Dostupné z: http://ma.vychovanevychovou.cz/?page_id=328

²³ KRÁLOVÁ, Kateřina. *Výchova Nevýchovou: Principy: Princip Nula moralizování*. *Www.ma.vychovanevychovou.cz* [online]. 2013 [cit. 2016-01-07]. Dostupné z: http://ma.vychovanevychovou.cz/?page_id=230

²⁴ KRÁLOVÁ, Kateřina. *Výchova Nevýchovou: Principy: Princip Popiš a pozvi*. *Www.ma.vychovanevychovou.cz* [online]. 2013 [cit. 2016-01-07]. Dostupné z: http://ma.vychovanevychovou.cz/?page_id=328

3.2 Technika k principu ‚Nula moralizování‘

K technice principu ‚Nula moralizování‘ uvádí Kateřina Králová pět kroků, přičemž většina z nich je určena proto, aby si vychovatel v kritické situaci tzv., zachoval chladnou hlavu‘ a mohl dítěti vysvětlit, jak by situaci vyřešil on sám.

- 1) *První krok* – zklidnění – než začne vychovatel situaci řešit, je třeba, aby si odpověděl na otázku, čeho chce dosáhnout a jakým způsobem tak bude činit.
- 2) *Druhý krok* – navození situace: Dítě je pro mne partner (více viz kapitola Další nevyhovné principy).
- 3) *Třetí krok* – pochopení pocitů dítěte – vychovatel si uvědomuje, čeho se dítě asi bojí, proč zapírá, proč svádí věci na někoho jiného, obhájí se atp. Vytváří si tak prostor pro to, aby se s ním dítě nebálo mluvit (zklidnění, vychovatel není rozčilený). Vysvětluje dítěti, že s ním může situaci řešit, ujišťuje ho, že se nebude zlobit. Kateřina Králová nevyhovné rodiče i jiné vychovatele vyzývá: *„Pokud víte, že máte výbušnou povahu a pravdu, kterou Vám dítě řekne, neunesete, předem ho upozorněte, že se svým pocitům nevyhnete, ale pokud se rozčílíte, odejdete na chvíli pryč a nebude to znamenat, že nesouhlasíte, ale že musíte pravdu vstřebat svým vlastním způsobem“*.²⁵
- 4) *Čtvrtý krok* – opět navození situace: Dítě je pro mne partner a neřeknu mu nic, co bych neřekl jinému dospělému.
- 5) *Pátý krok* – dohoda - po absolvování čtyř předchozích kroků je možné přistoupit k procesu uzavírání dohody. Místo moralizování tedy opět přichází na řadu věty: *„Já to takto nechci, nelíbí se mi to tak, potřebovala bych od Tebe pomoci, šlo by to?“* apod.

Technika k principu ‚Nula moralizování‘ opět abstrahuje od toho, že vychovatel dítě vnímá jako někoho, kdo potřebuje, aby za něj byla situace vyřešena. Nevzbuzuje v dítěti negativní pocity (věty typu: *„Toto hodné děti nedělají.“*, *„Že se nestydiš!“*, *„Hrozně jsi mě zklamal!“*, *„Rodiče teď budou smutní.“* apod.), a tudíž ho opět nutí o problému přemýšlet konstruktivně.²⁶

²⁵ KRÁLOVÁ, Kateřina. Výchova Nevýchovou: Principy: Princip Nula moralizování.

Www.ma.vychovanevychovou.cz [online]. 2013 [cit. 2016-01-07]. Dostupné z:

http://ma.vychovanevychovou.cz/?page_id=230

²⁶ Tamtéž.

3.3 Technika k principu ‚Ne postup, ale výstup‘

Technika principu ‚Ne postup, ale výstup‘ se ze všech technik, které jsou v práci uvedeny, skládá z nejvíce kroků. Je tomu tak proto, že právě tento princip je v praxi zřejmě nejobtížněji aplikovatelný (protože jsou vychovatelé zvyklí říkat dětem, co mají dělat a jak to mají dělat).

- 1) *První krok* – vychovatel dítěti řekne, co má být na konci (např. *„Potřebuji, abys ráno včas vstával“* místo *„Jdi spát“*). Jinými slovy dítěti vychovatel říká, že celou situaci nechává na něm, že jen potřebuje, aby bylo docíleno určitého výsledku.
- 2) *Druhý krok* – vychovatel dítěti vysvětlí, proč mu na výsledku dané situace záleží (např. *„Ráda bych, aby se Ti ráno dobře vstávalo“* nikoliv *„Protože jsem to řekla“* nebo *„Protože se to tak dělá“* apod.).
- 3) *Třetí krok* – vychovatel se dítěte ptá, proč určitou věc dělá (např. *„Chtěla bych pochopit, proč ráno vstáváš pozdě, můžeš mi s tím pomoci?“*). Dítě chápe, že na něm vychovateli záleží, že mu chce rozumět.
- 4) *Čtvrtý krok* – po vyslechnutí dítěte ho vychovatel nesoudí a osvojí si způsoby, jakými bude reagovat. Důvody dítěte mu mohou připadat hloupé (nebezpečné, nepříjemné, malicherné apod.), ale vychovatel vždy pamatuje na to, že pro dítě se jedná o důvod vážný (neřešitelný, nepříjemný, stěžejní apod.). Vychovatel odpovídá větami jako například: *„Aha, to je těžké“*, *„To jsem nevěděla“* apod. nikoliv větami *„Na to se vykašli, to je hloupost“* nebo *„Děláš si legraci?“* apod., protože druhý typ uvedených vět dítě shazuje.
- 5) *Pátý krok* – vychovatel dítěti vysvětlí svůj pohled na věc (jak situaci vidí on), mluví o sobě a vysvětlí dítěti, jak by situaci řešil vychovatel sám, jak by si představoval, že bude vypadat výsledek. Dozví-li se tedy vychovatel například, že dítě vstává pozdě proto, že se potají dívá v noci na televizi, protože chce vidět nějaké filmy, vysvětlí mu například, že on, vychovatel sám, by si filmy zapisoval, aby si je mohl stáhnout a podívat se na ně o víkendu.
- 6) *Šestý krok* – vychovatel dítěti znovu zopakuje, co by mělo být výstupem (viz krok č. 1).
- 7) *Sedmý krok* – dohoda. Např. *„Ted' už vím, proč vstáváš pozdě, a Ty víš, jak se Ti ráno špatně vstává. Co navrhuješ? Můžeme se na něčem dohodnout, aby se Ti vstávalo lépe?“*.

Technika principu ‚Ne postup, ale výstup‘ funguje proto, že dítě opět ví, proč po něm vychovatel něco požaduje, protože vychovatel hned od počátku nevstupuje do problematiky

jako ten, kdo přikazuje, jak se věci budou dělat (co se bude dít), ale s tím, čeho má být dosaženo a nechává tak dítěti autonomii (prostor k tomu, aby samo vymyslelo řešení, které se mu lépe respektuje).²⁷

3.4 Technika k principu „Držitel problému“

Držitelem problému je zpravidla ten, kdo je motivován k tomu, jít něco dělat, ten, kdo chce, aby se něco stalo, aby se něco změnilo, nebo ten, kdo v praxi říká: „*To se musí udělat, to je třeba změnit*“. V praxi mohou pro vychovatele nastat čtyři situace, ve kterých se řeší problémy.

- 1) *První situace* – něco vadí vychovateli. V takovém případě vychovatel ani nevelí, ani nedomlouvá, ale opět se s dítětem domlouvá (viz princip „Popiš a pozvi“ a následná dohoda). Například: „*Moc mě ruší, jak se hádáte, jsem unavená a trochu nervózní, mohli bychom se dohodnout, že se půjdete hádat do svého pokoje?*“.
- 2) *Druhá situace* – něco vadí dítěti (např. ostatní děti si s ním nechtějí povídat, hrát si apod.). Ať už dítě za vychovatelem s problémem přijde (lepší případ) či nikoliv, vychovatel nepřebírá jeho problém a za dítě ho neřeší. Dítě by se totiž nenaučilo nic řešit, jen by čekalo, kdo problémy vyřeší za něj. Naopak – vychovatel dá dítěti najevo, že je pro něj podporou, člověkem, na kterého se může spolehnout (nezlehčování situace). Příklady vhodných vět, které lze použít: „*Jak Ti s tím můžu pomoci?*“, „*Jak by se to dalo udělat, aby Ti bylo lépe?*“ apod. Vychovatel dítě nabádá k tomu, aby samo hledalo řešení problému.
- 3) *Třetí situace* – něco vadí i vychovateli i dítěti (např. návraty domů – vychovateli vadí pozdní příchody, dítěti zase jejich brzká varianta). Zde jednoznačně přichází na řadu princip „Popiš a pozvi“, po kterém následuje dohoda.
- 4) *Čtvrtá situace* – něco vadí někomu jinému (např. sousedům vadí, že si děti na zahradě hrají moc hlasitě, proto je neustále okřikují). Vychovatel dítěti vysvětlí, co a proč ostatním vadí, a pokud je to nutné (v případě hlasitého hraní dětí na zahradě se jedná o problém sousedů, nikoliv o problém dětí nebo vychovatele – zahrada je určena pro dětské hry), dohodne se s ním na možném řešení, nebo před dítětem poprosí o možné řešení třetí stranu (dohoda se třetí stranou).

²⁷ KRÁLOVÁ, Kateřina. Výchova Nevýchovou: Principy: Princip Ne postup, ale výstup.

Www.ma.vychovanevychovou.cz [online]. 2013 [cit. 2016-01-07]. Dostupné z:

http://ma.vychovanevychovou.cz/?page_id=245

Technika k principu ‚Držitel problému‘ pomáhá řešit příčinu problémů dětí, nikoliv pouze důsledek (jako tomu je při výchově tradiční). Vychovatelé děti neřídí a neříkají jim, co jak má být, ale pomáhají jim hledat cesty k tomu, aby si ony samy vybraly, jak budou situaci řešit.²⁸

3.5 Technika k principu ‚Špatný pocit, dobrý rádce‘

V situaci, ve které se vychovatel nachází a má špatný pocit, je třeba učinit několik kroků.

- 1) *První krok* - zastavit se a uvědomit si, jak se vychovatel cítí. Tím si vlastně uvědomí, v čem jeho negativní emoce spočívají. Jako příklad lze uvést vychovatele jdoucího ze schůzky s vedením ústavu, které ho pověřilo uložit konkrétní trest dítěti za to, že se nevrátilo včas z vycházky. Vychovatel s vybraným druhem trestu nesouhlasí, dávat dítěti takový trest je mu nepříjemné (připadá mu například nepřiměřený).
- 2) *Druhý krok* – vychovatel zjišťuje, proč se cítí špatně a pokládá si dvě otázky: Co bych potřebovala jinak? Co mohu dělat jinak (aby mi bylo lépe).
- 3) *Třetí krok* – vychovatel si na své otázky odpoví (například zjistí, že ho uklidňuje představa, že dítě ví, že on s vybraným trestem nesouhlasí).
- 4) *Čtvrtý krok* – vychovatel vymyslí řešení. Například si ujasní, jak dítěti sdělí, že s trestem nesouhlasí, aby zároveň byla zachována autorita vedení ústavu.
- 5) *Pátý krok* – své řešení uvede do praxe – buď ho realizuje hned, nebo později (není-li to v jeho silách, nebo nedovoluje-li to situace apod.).
- 6) *Šestý krok* – vychovatel si zopakuje, že každá výchovná situace, která je mu nepříjemná, není pouze situací, ale také zdrojem informací, na základě kterých je možné zjistit příčinu toho, proč se děje (opakuje).

Závěrem k této technice Kateřina Králová uvádí, že tento postup je vhodné si v praxi osvojovat v situacích, které nejsou příliš kritické.²⁹ Například dávat dětem trest je samo o sobě nepříjemné, proto je možné techniky principu trénovat v méně závažných situacích (např. odepření něčeho milého – odepření pochvaly apod.).

²⁸ KRÁLOVÁ, Kateřina. Výchova Nevýchovou: Principy: Princip Držitel problému.

Www.ma.vychovanevychovou.cz [online]. 2013 [cit. 2016-01-07]. Dostupné z:

http://ma.vychovanevychovou.cz/?page_id=263

²⁹ KRÁLOVÁ, Kateřina. Výchova Nevýchovou: Principy: Princip Špatný pocit, dobrý rádce.

Www.ma.vychovanevychovou.cz [online]. 2013 [cit. 2016-01-07]. Dostupné z:

http://ma.vychovanevychovou.cz/?page_id=201

3.6 Další techniky

Velmi častou technikou, která může být v rámci ‚Nevýchovy‘ uplatňována v mnoha situacích (obvykle v situacích, kdy se vychovatel snaží navodit situaci, že je pro dítě partnerem), je technika, při které si vychovatel představuje, že je v roli dítěte. „Zavřete oči a představte si, že jste dítě, že k Vám přichází dospělý a říká...“,“ nabádá Kateřina Králová často rodiče v kurzech ‚Nevýchovy‘.³⁰ O této technice hovoří jako o naprostém výchovném základu i Dytrich s Matějčkem. Autoři tvrdí: „Máme-li rozumět tomu, co vlastně děti trápí a kam by nás ona cesta nápravy měla nakonec dovést, musíme se na celou věc podívat očima dítěte.“³¹

Další praktickou technikou, která vyplývá z principu, že vychovatel je pro dítě partnerem, je technika, při které si vychovatel představuje, že výchovně promlouvá ke svému nejlepšímu kamarádovi, ne k dítěti (blíže viz kapitola Další nevhodné principy). Tato technika nedovolí vychovateli, když za ním dítě například přijde v nevhodnou dobu, říci: „Prosím, teď ne, jdi si lehnout, nemám teď čas na zbytečnosti“, ale přinutí ho říci: „Prosím, teď ne, musím dodělat důležitou práci, mohli bychom si o tom promluvit později?“

Na rozdíl od principů existuje celá řada individuálních technik, každý vychovatel může v souladu s nevhodnými principy využívat další a nové postupy, které mu vyhovují, se kterými zažívá ve své vychovatelské praxi úspěch.

³⁰ Např. KRÁLOVÁ, Kateřina. Výchova Nevýchovou: Principy: Princip Nula moralizování.

Www.ma.vychovanevychovou.cz [online]. 2013 [cit. 2016-01-07]. Dostupné z:

http://ma.vychovanevychovou.cz/?page_id=230

³¹ DYTRICH, Zdeněk., MATĚJČEK, Zdeněk. *Krizové situace v rodině očima dítěte*. Praha: Grada Publishing, 2002, s. 21.

4 Specifika výchovy v diagnostických ústavech

Diagnostické ústavy (dále jen DÚ) spadají v rámci českého školního systému pod školská zařízení pro výkon ústavní nebo ochranné výchovy. Účelem těchto zařízení je zajišťovat nezletilým osobám (zpravidla ve věku od 3 do 18 let) na základě rozhodnutí soudu náhradní výchovnou péči v zájmu jejich zdravého vývoje, řádné výchovy a vzdělávání.³² DÚ plní podle potřeb dítěte řadu úkolů, které jsou vyjmenovány v zákoně č. 109/2002 Sb., o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních (viz příloha č. 1).

DÚ se dělí na dva druhy podle věku dětí, které jsou do nich umísťovány. Pro děti od tří let do ukončení povinné školní docházky jsou určeny dětské diagnostické ústavy (dále jen DDÚ), mladiství ve věku od patnácti do osmnácti let jsou umísťováni do diagnostických ústavů pro mládež (dále jen DÚM).

S fungováním DÚ, respektive s pobytem dětí v nich a s prací vychovatelů, je spojeno mnoho specifíků, problémů a rizik.

4.1 Specifika práce vychovatele v diagnostickém ústavu

Pedagogický personál v DÚ je tvořen především učiteli a vychovateli. Učitelé jsou s dětmi v kontaktu během vyučování, vychovatelé jsou dětem k dispozici neustále – ve dne i v noci.³³ Vzdělání vychovatele pracujícího v DÚ je určeno zákonem č. 563/2004 Sb., o pedagogických pracovnících (viz příloha č. 2).

Důležitost kvalifikačním předpokladům vychovatele v DÚ přikládá řada autorů, například Kurelová, podle které je dobrá kvalifikační úroveň hlavním předpokladem pro výkon kvalitní vychovatelské činnosti. „*Vychovatelé mají mít obrovskou škálu dovedností uplatnitelných při pomoci dětem, poskytování rad ve výchově a vzdělávání, ošetřování a pečování, efektivní komunikaci v profesích pečující o děti, jako jsou dovednosti psychiatrické, psychologické, výchovné a vzdělávací, medicínské a sociální,*“ tvrdí uvedená autorka.

³² ČESKÁ REPUBLIKA. Zákon č. 109/2002 Sb., o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních a o změně dalších zákonů. In: *Sbírka zákonů České republiky*. 2002, částka 48/2002, ustanovení § 1, odst. 2.

³³ KURELOVÁ, Milena. *Komunitní systém v resocializačních zařízeních pro adolescenty II – Proces reedukace a resocializace očima dětí a analýza profesních činností vychovatelů a učitelů ve výchovných ústavech*. Ostrava: Pedagogická fakulta Ostravské univerzity v Ostravě, 2008, s. 34.

Zákon o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních navíc určil, že každý pedagogický pracovník pracující v DÚ, musí před uzavřením pracovněprávního vztahu projít psychologickým vyšetřením, které zjistí jeho psychickou způsobilost.³⁴ „Zjišťování psychické způsobilosti vychovatele vymezuje Vyhláška 60/2006. Podle paragraphu 1 uvedené vyhlášky jsou u vychovatele sledovány především anamnestické údaje, intelekt, pozornost, struktura a dynamika osobnosti, hodnotová a zájmová orientace, postoje k výkonu profese a motivace k práci.“³⁵

Kromě kvalifikačních specifik pro práci vychovatele v DÚ existují také specifika osobnostní (tedy požadavky na osobnost vychovatele vykonávajícího pracovní praxi v zařízeních ústavní výchovy). I k této problematice se vyjadřuje řada autorů, například Hrdličková a Pávková, které uvádí, že vychovatel v diagnostickém ústavu by měl mít především pedagogický takt, měl by disponovat uměním jednat nejen s dětmi, ale i s dospělými, neměly by mu chybět pedagogická tvořivost, postřeh a orientace, přímost, dobré vyjadřovací schopnosti, přizpůsobivost, rozhodnost, rozvážnost, přirozenost, otevřenost, spravedlnost, trpělivost, čestnost, zásadovost a důslednost, svědomitost, iniciativu, píli a pracovitost, systematickosti a vytrvalost, pečlivost, dále by měl být vychovatel schopný sebekritiky a kritiky, měl by disponovat schopností sebeovládání.³⁶

Výše uvedené požadavky jsou logické, ale pro praxi trochu abstraktní. Proto jsou na tomto místě uvedeny požadavky pro vychovatelskou praxi tak, jak je uvádí Stankowski, podle kterého by měl být vychovatel pracující v resocializačním zařízení na pozici vychovatele

³⁴ ČESKÁ REPUBLIKA. Zákon č. 109/2002 Sb., o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních a o změně dalších zákonů. In: *Sbírka zákonů České republiky*. 2002, částka 48/2002, ustanovení § 18, odst. 2.

³⁵ KURELOVÁ, Milena. Komunitní systém v resocializačních zařízeních pro adolescenty II – Proces reedukace a resocializace očima dětí a analýza profesních činností vychovatelů a učitelů ve výchovných ústavech. Ostrava: Pedagogická fakulta Ostravské univerzity v Ostravě, 2008, s. 35.

³⁶ In: KURELOVÁ, Milena. *Komunitní systém v resocializačních zařízeních pro adolescenty II – Proces reedukace a resocializace očima dětí a analýza profesních činností vychovatelů a učitelů ve výchovných ústavech*. Ostrava: Pedagogická fakulta Ostravské univerzity v Ostravě, 2008, s. 38 – 39,

především spravedlivý, klidný, chápající moudrý, shovívavý, důsledný, veselý, sympatický a vzbuzující důvěru, měl by mít rád mládež a měl by jí být ochráncem.³⁷

Matějček upozorňuje, že vychovatelé v ústavních zařízeních musí dávat velký pozor na to, aby nezdravým způsobem nevyhraňovali své výchovatské postoje vůči dětem. Podle autora se tak neděje ze zlé vůle nebo z nějaké pedagogické neschopnosti, ale prostě jako výsledek soužití s neklidnými, zbrklými, nesoustředěnými, nápadně neobratnými apod. dětmi.³⁸

4.2 Rizika a problémy při realizaci výchovy

Specifika výchovy v DÚ plynou také z charakteristiky klientů těchto zařízení. Problematice rizikových faktorů v anamnéze klientů DÚ se věnuje například Čáp, který uvádí, že se u ústavních dětí v hojné míře vyskytuje zpoždění v intelektovém vývoji, nedostatky v citových vztazích, v sociální adaptaci i v jejich charakteru. „*Tento jev se souhrnně označuje termínem psychická deprivace v dětství*“.³⁹ Deprivační syndrom plyne z nejisté budoucnosti, z toho, že děti a mládež nemá v diagnostických ústavech často kdo vyslechnout, pohladit je, pochválit, chybí jim rodičovská láska atd. Matějček k této problematice uvádí, že vychovatelé v ústavních zařízeních musí mnohem citlivěji reagovat na různé osobité projevy dětí, nemohou zůstat lhostejní k tomu, jak jim děti v jejich přítomnosti projevují přízeň či nepřízeň. Musí umět reagovat na různé výchovné situace, které vznikají z minuty na minutu.⁴⁰

Dalším specifikem, které může výchovu v DÚ ztěžovat, je fakt, že výchova zde probíhá ve velkém kolektivu dětí (to je dáno samozřejmě individuálně podle kapacity zařízení). Ve velkých kolektivech dětí se (jak již bylo uvedeno v jedné z předchozích kapitol) obtížně uplatňuje individuální přístup k dětem. Důvodem je obvykle velký počet vychovávaných dětí na jednoho vychovatele, který mj. generuje typ jednosměrné výchovy – tedy výchovy od vychovatele k dítěti. Bolest výchovného procesu velkých kolektivů spatřuje Matějček zřejmě i proto ve skutečnosti, že v jedné chvíli musí vychovatel umět směrem k jednomu dítěti vyjadřovat pozitivní pocity a zároveň k jinému pocity negativní.⁴¹

³⁷ STANKOWSKI, Adam. *Nástin problematiky etopedie a sociální patologie*. Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě, Pedagogická fakulta, 2004, s. 29.

³⁸ MATĚJČEK, Zdeněk. *Po dobrém, nebo po zlém?* Praha: Portál, 2015, s. 23.

³⁹ ČÁP, Jan. *Psychologie výchovy a vyučování*. Praha: Karolinum, 1993, s. 275.

⁴⁰ MATĚJČEK, Zdeněk. *Po dobrém, nebo po zlém?* Praha: Portál, 2015, s. 22.

⁴¹ Tamtéž, s. 23.

Také samotné fungování systému zařízení ústavní péče vede k výchovným specifickým. V jeho rámci jsou totiž děti často přesouvány z jednoho typu zařízení do druhého (např. kojenecký ústav, dětský domov, diagnostický ústav, poté opět dětský domov) a jsou tak nuceny zvykat si na stále nový režim, vychovatele, kolektiv ostatních dětí atd., což není dobré pro vytváření sociálních vazeb (a může vést k prohlubování zmiňované deprivace).

Děti, které přicházejí z nevyhovujícího rodinného prostředí, jsou do DÚ často umisťovány pozdě – disponují již závažnými změnami v jejich osobnosti. Z dosud uvedeného vyplývá, že práce vychovatele v DÚ je prací velmi náročnou, protože zde existuje mnoho rizik a negativ, která pobytem zde dětem i vychovatelům hrozí (u vychovatele se může jednat například o větší náchylnost k syndromu vyhoření).

Z hlediska jejich dlouhodobého fungování je ale třeba přiznat DÚ i pozitiva. Například Čáp tvrdí, že mnoho autorů, psychologů a poradců zastává názor, že konflikty v rodině mohou být pro vývoj dětí škodlivější, než fyzická nepřítomnost rodičů.⁴² Kurelová zase zmiňuje, že pro určitou skupinu dětí může být přínosem DÚ skutečnost, že zavádí do jejich života pevný řád.⁴³ Táž autorka jako pozitivum výchovy v DÚ zmiňuje skutečnost, že se zde dětem dostává norem, jejichž prostřednictvím si uvědomují odpovědnost za své chování.

Matějček ve výchovném procesu vychovatele v ústavním zařízení a jeho svěřenci spatřuje jako pozitivum na rozdíl od vztahu rodič – dítě objektivnější uvažování vychovatele (například kvůli tomu, že svěřenci nejsou v takové míře jako vlastní děti předmětem nadějí a očekávání vychovatele).⁴⁴

I přes uvedená pozitiva zůstává pobyt v DÚ pro dítě či mladistvého zkušeností, která s sebou ve většině případů nenese příliš dobré zkušenosti.

⁴² ČÁP, Jan. *Psychologie výchovy a vyučování*. Praha: Karolinum, 1993, s. 275.

⁴³ KURELOVÁ, Milena. *Komunitní systém v resocializačních zařízeních pro adolescenty II – Proces reedukace a resocializace očima dětí a analýza profesních činností vychovatelů a učitelů ve výchovných ústavech*. Ostrava: Pedagogická fakulta Ostravské univerzity v Ostravě, 2008, s. 27.

⁴⁴ MATĚJČEK, Zdeněk. *Po dobrém, nebo po zlém?* Praha: Portál, 2015, s. 23.

EMPIRICKÁ ČÁST PRÁCE

5 Cíle a metodika práce

Cílem praktické části práce je odpovědět na otázku, zda je „Nevýchova“ možné aplikovat při výchovném působení ve volném čase v prostředí diagnostických ústavů.

Cíl práce byl zvolen s ohledem na skutečnost, že diskutovaný koncept pomáhá vychovatelům a vychovávaným mj. tam, kde selhává tradiční výchova a kde je z nějakého důvodu třeba k dítěti nastolit takový výchovný přístup, který bude respektován.

Cíle práce je dosahováno na základě výzkumného šetření mezi pedagogickými pracovníky vybraných DÚ, pomocí kterého byly zjišťovány jejich názory na aplikaci konceptu „Nevýchova“ v podmínkách diagnostických ústavů.

5.1 Výzkumná strategie a metody získávání informací

Vzhledem k cíli práce byla k jeho naplnění zvolena kvalitativní výzkumná strategie. Její podstata (výběr výzkumných otázek na počátku výzkumného šetření, možnost jejich modifikace a doplňování v průběhu výzkumu apod.) totiž vyhovuje zkoumané problematice.

„Výběr metody pro sběr dat se zakládá na požadovaném typu informace i na tom, od koho ji budeme získávat a za jakých okolností se tak bude dít,“ uvádí Hendl a doplňuje, že pokud nás zajímá, co si lidé myslí, jak cítí, čemu věří apod., použije se jako metoda pravděpodobně interview (rozhovor), dotazník nebo postojoyé škály.⁴⁵

Informací, které bylo potřeba zjistit k tomu, aby mohl být naplněn cíl práce, bylo opravdu hodně. Za metodu získávání dat od pedagogických pracovníků DÚ byl proto zvolen rozhovor. S pedagogy bylo totiž třeba diskutovat řadu věcí, mj. jim bylo třeba vysvětlit (nebo dovysvětlit), co „Nevýchova“ je, proč se o toto téma zajímám apod. Metoda rozhovoru zahrnuje různé jeho typy, pro účely výzkumu této bakalářské práce, respektive pro účely získání požadovaných dat, jsem zvolila strukturovaný rozhovor s otevřenými otázkami (uvedené jsou v příloze č. 3).

Abych mohla pedagogům klást adekvátní (doplňující) otázky, seznámila jsem se také s charakteristikou a strukturou zařízení, s organizací ve výchovně vzdělávacích činnostech, s denním programem zařízení, s právy a povinnostmi dětí, se systémem hodnocení atp. Toto seznámení mělo podobu studia dokumentace vnitřních řádů zařízení.

⁴⁵ HENDL, Jan. *Kvalitativní výzkum: základní teorie, metody a aplikace*. Praha: Portál, 2008, s. 161.

V rámci výzkumné strategie tedy byly využity dvě metody – studium dokumentace a rozhovor.

5.2 Stanovení výzkumného vzorku

V České republice existuje celkem 14 DÚ, některé z nich mají různé pobočky. DÚ pro tuto bakalářskou práci byly vybírány podle tří kritérií.

1. Zastoupení obou druhů DÚ, tedy DDÚ i DÚM.
2. Zastoupení DÚ z více krajů (nejen Praha).
3. Zastoupení DÚ zaměřujících se na dobrovolné pobyty i na soudně nařízené pobyty

Spolupráci na výzkumném šetření nabídly následující zařízení:

1. Diagnostický ústav pro mládež Praha 2, Lublaňská 33/1724 (převážně soudně nařízené pobyty), kontaktní osoba Mgr. Vladimír Němec, zástupce ředitele, etoped.
2. Diagnostický ústav pro mládež, středisko výchovné péče a školní jídelna, Brno, Veslařská 246 (převážně soudně nařízené pobyty), kontaktní osoba Bc. Ladislav Suchý, vychovatel dívčího oddělení.
3. SVP Domek, Zlín - součást Diagnostického ústavu pro mládež, střediska výchovné péče a školní jídelny, Brno (pobytové oddělení, převážně pobyty na žádost zákonných zástupců dětí), kontaktní osoba Mgr. Eva Soldánová, odborná vychovatelka.
4. Dětský diagnostický ústav, Praha 4, U Michelského lesa 222 (převážně soudně nařízené pobyty), kontaktní osoba Mgr. Petr Hokr, vedoucí vychovatel.

Ve výzkumném vzorku je zastoupen jeden DDÚ a tři DÚM, dva pražské DÚ, jeden brněnský a jedno zařízení ze Zlína. Tři DÚ se zaměřují především na děti a mládež, které do jejich péče svěřil soud a jedno zařízení, které se specializuje na tzv. „dobrovolné“ pobyty, tedy pobyty, v rámci kterých jsou děti do diagnostické péče svěřeny na žádost rodičů (nebo jiných zákonných zástupců), případně na doporučení nějakého odborníka.

5.3 Sběr dat

Sběr dat probíhal v měsících únor – březen roku 2016.

Vnitřní řady oslovených zařízení jsem získala buď na internetu (DÚM Brno a DDÚ Praha 4) nebo při osobní návštěvě (DÚM Praha 2 a SVP Domek Zlín).

S Mgr. Soldánovou ze SVP Domek Zlín proběhl rozhovor dne 28. února, s Mgr. Němcem z DÚM Praha 2 byl rozhovor realizován dne 9. března, s Bc. Suchým z DÚM Brno dne 12. března a s Mgr. Hokrem z DDÚ Praha 4 dne 17. března.

Všechny rozhovory probíhaly tak, že jsme s pedagogy nejprve diskutovali koncept ‚Nevýchova‘ jako takový. Všichni pedagogové se před mým příchodem s konceptem sami seznámili, já jsem jim pouze vysvětlovala některé části, kterým nerozuměli. Zároveň mi v této části pedagogové sami ještě stručně přiblížili chod jejich zařízení, případně zodpověděli některé mé dotazy týkající se převážně systému hodnocení dětí.

Pedagogům jsem i na místě rozhovoru rozdala zkrácenou verzi pěti principů ‚Nevýchovy‘, (která obsahovala i techniky) aby do ní mohli při rozhovoru nahlížet (viz příloha č. 4).

Poté byly s pedagogy vedeny rozhovory, týkající se výzkumného šetření, jejichž prepisy jsou součástí této práce (příloha č. 5).

Podstata kvalitativního šetření dovoluje, aby byly otázky v rámci stanoveného výzkumného tématu v jeho průběhu modifikovány a doplňovány.⁴⁶ Tuto možnost jsem prakticky využila, když jsem ustoupila od původního záměru diskutovat možnost zavedení výchovného konceptu ‚Nevýchova‘ s vedením DÚ. To mělo být realizováno na závěr (druhé kolo rozhovorů), nicméně již v průběhu rozhovorů s pedagogickými pracovníky DÚ vyšlo najevo, že vzhledem ke zjištěným výsledkům nebude třeba se touto problematikou zabývat. Přesto jsem, pro zajímavost, otázku týkající se administrativní náročnosti případného zavedení ‚Nevýchovy‘ při výchovném působení ve volném čase v prostředí DÚ položila alespoň vychovatelům.

5.4 Představení diagnostických ústavů

5.4.1 Diagnostický ústav pro mládež Praha 2

DÚ je zařízením pro výkon ústavní výchovy a ochranné výchovy pro chlapce od ukončení povinné školní docházky do 18 let, případně zletilých osob do 19 let věku, které sem umísťuje svým rozhodnutím soud.

Tento DÚM poskytuje v omezeném počtu také preventivně výchovnou péči, především formou ambulantních a internátních služeb (dobrovolné pobyty). Součástí DÚM je Výchovná skupina (se sídlem ve Vratislavově ulici), která se řídí vlastním vnitřním řádem a jsou do ní pro účely dlouhodobé péče umísťováni klienti DÚM, kterým je nezbytné zajistit dokončení studia a poskytovat jim ve vyšší míře psychologické nebo speciálně pedagogické služby. DÚM disponuje také svým záchytným pracovištěm.

⁴⁶ HENDL, Jan. *Kvalitativní výzkum: základní teorie, metody a aplikace*. Praha: Portál, 2008, s. 50.

Děti zde pobývají zpravidla osm týdnů.

Doplnit kapacitu a počty pracovníků a odkaz.

5.4.2 Diagnostický ústav pro mládež, středisko výchovné péče a školní jídelna, Brno

DÚ v Brně je školským zařízením pro výkon ústavní nebo ochranné výchovy a pro preventivně výchovnou péči o děti a mládež s poruchami chování ve věku 15 – 18 let (popř. i zletilých osob do 19 let věku, které jsou zde umístěny na základě rozhodnutí soudu).

DÚM poskytuje také preventivně výchovnou péči, především formou ambulantních a diagnostických pobytů a následných prodloužených pobytů.

DÚM disponuje dívčím i chlapeckým oddělením, současná kapacita je 36 dětí ve čtyřech výchovných skupinách (16 dívek, 16 chlapců).

Součástí DÚ je: DÚM, středisko výchovné péče (dále jen SVP) a školní jídelna a dále SVP ve Zlíně a v Kroměříži.

Celkem bylo k datu 1. 1. 2016 zaměstnáno v DÚ 72 pracovníků (z toho 57 pedagogických).⁴⁷

5.4.3 SVP Domek, Zlín - součást Diagnostického ústavu pro mládež, střediska výchovné péče a školní jídelny, Brno

Ačkoliv se jedná o SVP, jehož součástí je pobytové oddělení, prostřednictvím kterého jsou zajišťovány preventivně-výchovné pobyty, v rámci kterých jsou dětem poskytovány diagnostické a preventivně výchovné služby. K 1. 1. 2016 SVP Domek Zlín disponoval 8 lůžky a pracovalo zde 12 pedagogických pracovníků.

Na rozdíl od všech ostatních DÚ, které jsem oslovila, jsou děti v rámci diagnostických pobytů přijímány především (ale nikoliv výhradně) na dobrovolné pobyty.⁴⁸ SVP Domek Zlín poskytuje diagnostické služby dětem od tří let až do ukončení přípravy na povolání, prakticky ale nejmladšími dětmi, které zde pobyty dosud absolvovaly, byly děti starší šesti let.

⁴⁷ Diagnostický ústav pro mládež, středisko výchovné péče a školní jídelna, Brno: Vnitřní řád, výroční zpráva. [Www.dum-brno.cz](http://www.dum-brno.cz) [online]. 2016 [cit. 2016-04-02]. Dostupné z: <http://www.dum-brno.cz/ke-stazeni/>

⁴⁸ Vnitřní řád SVP Domek Zlín.

5.4.4 Dětský diagnostický ústav, Praha 4

DÚ je školským zařízením pro výkon ústavní nebo ochranné výchovy a preventivně výchovnou péči pro děti ve věku zpravidla od tří let do ukončení povinné školní docházky. DDÚ přijímá děti na základě soudně nařízené ústavní či ochranné výchovy, popřípadě předběžného opatření. Děti jsou do DÚ přijímány na základě dohody se zákonnými zástupci.

K 1. 1. 2016 DDM Praha 4 disponoval 38 lůžky a pracovalo zde 24 pedagogických pracovníků.⁴⁹

⁴⁹ Dětský diagnostický ústav, Praha 4: Vnitřní řád DDÚ. *Www.ddu-praha.cz* [online]. 2016 [cit. 2016-04-02]. Dostupné z: <http://www.ddu-praha.cz/vnitri-rad-a-naplnovani-standardu-kvality-pece/>

6 Prezentace výsledků výzkumného šetření

V této části práce jsou hodnoceny otázky, které byly kladeny pedagogům z DÚ (otázky viz příloha č. 3). Z podstaty výzkumu vyplývá, že získaná data mají strukturovanou podobu a jako taková mohou být také vyhodnocována. Výsledkem je seřazení dat do čtyř následujících kategorií:

1. Typ výchovy uplatňovaný v DÚ ve volném čase.
2. Nejčastější výchovné problémy řešené v rámci výchovy ve volném čase.
3. Diskuse k jednotlivým principům ‚Nevýchovy‘.
4. Hodnocení možnosti zavedení konceptu ‚Nevýchova‘ do praxe DÚ (zahrnuje vyhodnocení odpovědí na čtvrtou i pátou otázku)

Při prezentaci zjištěných skutečností jsou používány dva základní termíny – termín děti a termín pedagogové. Termínem děti označuji všechny klienty DÚ (tedy děti a mladistvé). Termín pedagogové je v kontextu rozhovoru používán místo termínu respondenti, někdy je tento termín nahrazen výrazem vychovatelé nebo odborníci.

6.1 Typ výchovy uplatňovaný v diagnostických ústavech ve volném čase

Výchova v diagnostických ústavech ve volném čase má převážně charakter výchovy autoritativní. Jejím základem je poslušnost. Vyznačuje se přísným dodržováním pravidel a příkazů, které jsou stanoveny v souvislosti s cíli uvedenými v zákoně i s cíli stanovenými samotnými DÚ. Zákon například stanoví, že DÚ plní směrem k dítěti diagnostické, vzdělávací, terapeutické, výchovné a sociální aj. cíle⁵⁰. DÚ tyto cíle rozpracovává obvykle v nějakém dokumentu (např. DDM Praha 4 – Individuální program rozvoje osobnosti dítěte), jehož součástí jsou krátkodobé i dlouhodobé výchovné cíle, které jsou pravidelně vyhodnocovány a aktualizovány. Kromě toho musí děti v DÚ respektovat řadu kolektivních pravidel – dodržování stanoveného pořádku a kázně, plnění pokynů a příkazů zaměstnanců zařízení, nepoškozování majetku zařízení, dodržování zásad slušného jednání, dodržování předpisů a pokynů k ochraně a bezpečnosti zdraví atd.⁵¹ Společná výchova dětí v DÚ se

⁵⁰ ČESKÁ REPUBLIKA. Zákon č. 109/2002 Sb., o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních a o změně dalších zákonů. In: *Sbírka zákonů České republiky*. 2002, částka 48/2002, např. ustanovení § 5, odst. 2).

⁵¹ Např. Dětský diagnostický ústav, Praha 4: Vnitřní řád DDÚ. *Www.ddu-praha.cz* [online]. 2016 [cit. 2016-04-02]. Dostupné z: <http://www.ddu-praha.cz/vnitri-rad-a-naplnovani-standardu-kvality-pece/>

vyznačuje tím, že v průměru na osm dětí dohlíží dva vychovatelé, je také postavená na tom, že nedodržování pravidel je potrestáno.

Ve všech zařízeních, které jsem v rámci výzkumného šetření navštívila, je praktikována výchova jednotná (všichni dodržují stejná pravidla) a spravedlivá (existují různé druhy trestů za různá provinění, nastavení systému pravidel a trestů je transparentní a jasné).

Nutnost autoritativní výchovy v prostřední DÚ potvrdili v rámci rozhovoru všichni pedagogové. „*Někdo jim (dětem, pozn. autorky) najednou vzal volnost, kterou měly, chce se po nich, aby dodržovaly pravidla, aby poslouchaly, ale to oni dělat apriori nebudou,*“ vysvětluje Mgr. Němec, proč děti v DÚ často reagují agresivně, nevhodně, pravidla jednoduše nerespektují a proč se tudíž domnívá, že je třeba realizovat autoritativní styl výchovy.⁵² Kromě toho zmíněný pedagog také ještě vysvětluje, že jsou to právě problémy s autoritami, které děti do DÚ přivádí, a proto je autoritativní styl výchovy nutností.

To, že partnerský přístup, který je propagován v rámci ‚Nevýchovy‘, není pro výchovnou praxi diagnostických ústavů vhodný, potvrdil i Mgr. Hokr: „*Vezměte si, že jsou tady děti, které mají různé výchovné problémy, zlobí... partnerský přístup k dětem můžeme uplatňovat jenom někdy...protože děti tady apriori dělají věci s odporem, neustále křičí, perou se, odmítají – vždyť tady jsou vlastně jakoby za trest. Obecně tady aplikovat partnerský přístup ke každému prostě nejde.*“⁵³

Autoritativní výchova sice nezapadá do konceptu ‚Nevýchovy‘, nicméně nevylučuje, že by k dětem nemohlo být přistupováno jako k partnerům. Tento prvek ‚Nevýchovy‘ se ale objevuje, jak plyne z výše uvedeného, pouze někdy. „*Víme, že naše děti slyší na pochvalu, takže je hodně chválíme. Také víme, že, že když přijdou, chovají se jinak než tak, jací jsou. Buď machrují, aby dokázaly, že mají sebevědomí, nebo se stáhnou do sebe, protože jsou jednoduše polekaní. Proto se snažíme k dětem přistupovat co nejvíce kamarádsky, partnersky,*“ potvrzuje snahu o partnerský přístup například Mgr. Soldánová, která dokonce připouští, že se s dětmi snaží dělat dohody i ve velmi těžkých oblastech, jako je například trestání: „*Třeba když se něco přihodí, tak to řešíme ve skupině, hledá se kompromis, jak bude dítě potrestáno, ono si samo na tom, jaký trest si vybere, participuje.*“⁵⁴ I tato odbornice na výchovu ve volném čase v diagnostickém ústavu však přiznává, že aplikovat partnerský

⁵² Rozhovor s Mgr. Vladimírem Němcem z Diagnostického ústavu pro mládež Praha 2, ze dne 9. března 2016.

⁵³ Rozhovor s Mgr. Petrem Hokrem z Dětského diagnostického ústavu Praha 4, ze dne 17. března 2016.

⁵⁴ Rozhovor s Mgr. Evou Soldánovou ze SVP Domek Zlín, ze dne 28. února 2016.

výchovný přístup nejde, protože je třeba, aby i u dětí, u kterých je výchova z různých důvodů velmi obtížná (a partnerský přístup tudíž nevhodný), je třeba plnit výchovné cíle.

6.2 Nejčastější výchovné problémy řešené v rámci výchovy ve volném čase

Nejčastější výchovné problémy řešené v rámci výchovy ve volném čase se v jednotlivých diagnostických ústavech příliš neliší. Je tomu tak proto, že do těchto zařízení přicházejí obecně děti, které jsou společnostmi označovány jako nepřizpůsobivé, obtížně vychovatelné, asociální, někdy až společnost ohrožující.

Mgr. Němec vysvětluje, že děti se do DÚ dostávají proto, že už v životě nějakým způsobem selhaly, buď vlastním přičiněním, nebo díky nějakým vnějším okolnostem. *„Chlapci se k nám dostávají z několika důvodů, kterými jsou záškoláctví, nebo třeba nerespektování rodičů, učitelů a dalších autorit, také experimentování s alkoholem a drogami, hry na automatech, chycení se závadové party, útěky z domova, prostituce, začínající trestná činnost, ale také to jsou sociální důvody, třeba nezáměr rodičů,“* uvádí příklady.⁵⁵

Tyto děti se logicky nechovají vzorně ani v DÚ. Nejčastěji podle slov oslovených odborníků v rámci výchovy ve volném čase lžou, jsou agresivní, žalují, mluví vulgárně, užívají potají alkohol, ale také marihuanu a jiné návykové látky, pomlouvají se navzájem, vyrušují, křičí, utíkají nebo neplní zadané úkoly. Jednoduše porušují pravidla. Tuto skutečnost vysvětluje výstižně Mgr. Hokr, když tvrdí, že většina dětí dodržuje pravidla a plní úkoly jednoduše s odporem. Souhlasí s ním ale i pedagogové z ostatních oslovených DÚ.

Mgr. Soldánová ještě k problematice výchovných problémů doplňuje, že výchovná praxe v DÚ zahrnuje také velmi často práci s dětmi s různými poruchami osobnosti (ADHD, hraniční porucha osobnosti, disociální poruchy osobnosti apod.), se kterými je práce obtížná. K těmto dětem je samozřejmě přistupováno individuálně, ale spíše ze strany terapeutických pracovníků. I tyto děti musí ve volném čase dodržovat pravidla, plnit plány výchovně vzdělávací činnosti (zahrnují například povinnou účast na sportovních či kulturních akcích). *„Není tady prostor dělat s dětmi dohody. Uděláte dohodu jednou a budou chtít výjimečný přístup všichni“*, vysvětluje Mgr. Soldánová, proč se podle ní nedají v prostředí DÚ ve volném čase dělat dohody s dětmi, se kterými se v individuální výchovné praxi zrovna na tomto prvku dá dobře stavět.⁵⁶

⁵⁵ Rozhovor s Mgr. Vladimírem Němcem z Diagnostického ústavu pro mládež Praha 2, ze dne 9. března 2016.

⁵⁶ Rozhovor s Mgr. Evou Soldánovou ze SVP Domek Zlín, ze dne 28. února 2016.

6.3 Diskuse k jednotlivým principům ‚Nevýchovy‘

6.3.1 Princip ‚Popiš a pozvi‘

K tomuto principu vyjadřovali oslovení pedagogové z hlediska vhodnosti aplikace do praxe v podstatě jednotný postoj. Všichni se shodli na tom, že první polovinu principu (tedy popis a analýza problému, který vznikl) vychovatelé ve volném čase v podstatě s dětmi v praxi praktikují. Všichni se ale také shodli na tom, že druhý krok (diskuse vychovatele s dítětem nad společným řešením problému) aplikovat do praxe nejde. Brání tomu přísně nastavená pravidla, u kterých se očekává, že je děti budou dodržovat (i když se jim nelíbí) a také to, že vychovatelé velmi často musí vystupovat z pozice autority.

„Děti se mohou rozhodnout, co budou dělat ve volném čase, jestli budou chtít hrát člověče nebo fotbal, když mají sportovní aktivity,“ přiznává Mgr. Hokr, že jistou dávku svobody při rozhodování při výchově ve volném čase děti mají, zároveň ale doplňuje, že se děti ale nemohou rozhodnout, že nic dělat nebudou, když se jim zrovna nechce. *„Výchova v diagnostickém ústavu je zaměřená tak, že děti tady dodržují pravidla, pravidla, která my dáme, pravidla, která se jim nelíbí. My se s nimi nemůžeme dohadovat, co by jim vyhovovalo“,* dodává.⁵⁷ S tímto postojem se ztotožňuje i Mgr. Soldánová i Bc. Suchý, který navíc upřesňuje, že děti nemají díky nastaveným pravidlům ani příliš mnoho ‚manévrovacího prostoru‘ na to, aby se nějak rozumně dohodly.

Obdobně se k problematice staví Mgr. Němec: *„Tento princip do praxe diagnostického ústavu, alespoň toho našeho, praktikovat nelze. Jsou tady naprosto jasně stanovená pravidla a řád, které musí být respektovány, ať se to někomu líbí nebo ne. Neříkám, že vychovatelé nemohou být na naše chlapce milí a příjemní, ale partnerští nebo kamarádští v žádném případě.“*⁵⁸

Mgr. Němec uvádí ještě jeden protiargument k vytváření dohod s dětmi z DÚ. Tvrdí, že přísnost a autorita, které jsou v DÚ běžnou součástí výchovné praxe obecně (tedy i té ve volném čase), chrání děti proti nim samotným. *„Víte, my tady máme i chlapce, kteří, pochybí-li, čeká je vazba. Oni to vědí, my to víme. Snažíme se, aby se této zkušenosti vyhnuli. Snažíme se opravdu hodně. Někdy i proti jejich vůli,“* uvádí. Zřejmě tím má na mysli například to, že kdyby chlapci v rámci dohody vyargumentovali volno navíc (což samo o sobě

⁵⁷ Rozhovor s Mgr. Petrem Hokrem z Dětského diagnostického ústavu Praha 4, ze dne 17. března 2016.

⁵⁸ Rozhovor s Mgr. Vladimírem Němcem z Diagnostického ústavu pro mládež Praha 2, ze dne 9. března 2016.

možné není), mohli by v něm pochybit tím, že například požijí nějaké drogy, v afektu někomu ublíží a v konečném důsledku půjdou do vazby.

6.3.2 Princip ‚Nula moralizování‘

Také v rámci tohoto konceptu se pedagogové z oslovených DÚ shodují, že pro jejich výchovnou praxi není vhodný. Mgr. Hokr vysvětluje: „*Podívejte se, ten koncept (‚Nevýchova‘, poznámka autorky) říká, že v rámci tohoto principu je špatně, když vychovatel dítěti říká, že je něco dobře nebo špatně, také je špatně, když vychovatelé sázejí na neschopnost dítěte, že mají vycházet spíše z jejich potřeb. Tady nevycházíme z potřeb dětí. Zde vycházíme z našich potřeb, z potřeb, které jsou stanovené formou výchovných cílů. Princip ‚Nula moralizování‘ se u nás uplatňovat nedá.*“⁵⁹

Přístupněji se staví k aplikaci tohoto principu do výchovné praxe ve volném čase v DÚ Mgr. Soldánová, která je přesvědčená, že vysvětlit dítěti, proč se v situaci zachovalo špatně na příkladu vychovatele, samo o sobě není od věci, naopak, považuje to za dobré. Bohužel i tento princip v sobě zahrnuje realizaci dílčího aspektu ‚Nevýchovy‘, kterým je uzavření dohody (vyřešení problému). A proto i Mgr. Soldánová nakonec přiznává, že princip, který se jí v podstatě líbí, je možné aplikovat pouze napůl.

Mgr. Němec tvrdí, že ve výchovné praxi DÚ se nedělá vlastně nic jiného, než se moralizuje. Tvrdí, že vychovatelé mají za dva měsíce děti naučit, že existují nějaké autority, mají je co nejvíce připravit na další výchově-vzdělávací proces, a proto se bez moralizování a říkání toho, co je dobře a co špatně, výchova v DÚ jednoduše neobejde. Tuto skutečnost potvrzuje i Bc. Suchý, který navíc jako protiargument k zavedení principu do výchovné praxe DÚ ve volném čase uvádí to samé, co Mgr. Soldánová – nemožnost uzavření dohody.

⁵⁹ Rozhovor s Mgr. Petrem Hokrem z Dětského diagnostického ústavu Praha 4, ze dne 17. března 2016.

6.3.3 Princip ‚Ne postup, ale výstup‘

K principu ‚Ne postup, ale výstup‘ se oslovení odborníci stavěli nejpozitivněji. S jeho zavedením do výchovné praxe souhlasí Mgr. Hokr a Mgr. Soldánová. Bc. Suchý dokonce uvedl, že kvůli velkému počtu dětí, je aplikace tohoto přístupu ve výchovné praxi DÚ ve volném čase dokonce nutností. *Máme tady hodně dětí, takže každému nemůžeme stát za zády. My ten princip vlastně praktikujeme, ano,*“ sdělil.⁶⁰

Jediný, kdo se zavedením principu souhlasil, ale měl zároveň připomínku, je Mgr. Němec. Uvedl, že se vychovatelé dětí snaží často chránit před trestem právě tím, že za nimi stojí a říkají jim, co a jak mají dělat, popohání je apod.

6.3.4 Princip ‚Držitel problému‘

Také tomuto principu, stejně jako principu ‚Popiš a pozvi‘ řekli všichni oslovení vychovatelé jednoznačně ne. Pro Mgr. Němce a Mgr. Hokra je důvodem jednoduše to, že směrem k dětem není možné uplatňovat to, co jde v individuální rodinné výchově – řešení každého problému zvlášť. Kromě toho, tento princip říká, že vychovatelé nepřebírají problémy dětí, naopak, snaží se, aby děti hledaly řešení problému samy. *„Problémy dětí jsou i naše problémy,*“ uvádí konkrétně Mgr. Němec a dodává, že děti mají příliš omezené podmínky na to, aby problémy řešily samy, a navíc si často rady nevědí.

S výše uvedeným souhlasí i Mgr. Soldánová, která dodává, že problematickým prvkem by při zavádění tohoto principu do praxe bylo dodržování spravedlnosti. Uvádí příklad: *„Můj problém, jako vychovatele, dejme tomu není, podle ‚nevýchovných‘ principů, to, jak jste říkala, že se děti hádají. Hlučí, mně to vadí, tak jim povím, aby se šly hádat vedle. Druhý den, budou hlučet jiní, mě to vadit už nebude, a nikam je nepošlu. No to nejde – tady se musí na všechny stejným metrem, děti jsou na to háklivé.“*

Bc. Suchý spatřuje největší překážku zavedení tohoto principu do praxe v tom, že problémy dětí mají takový charakter, že nemohou být ponechány bez intervence vychovatele: *„Držitel problému je zpravidla ten, kdo je motivován k tomu, jít něco dělat, říká ‚Nevýchova‘ ...ale ty děti se tady chtějí prát, chtějí mít negativní postoj, tedy aspoň na začátku, chtějí být zlé...nebo možná to říkám špatně, nechtějí to vysloveně takto, ale dělají to, ale rozhodně nechtějí třeba uklízet. Tak jim to nařídíme.“*⁶¹

⁶⁰ Rozhovor s Bc. Ladislavem Suchým z Diagnostického ústavu pro mládež Brno, ze dne 12. března 2016.

⁶¹ Tamtéž.

Vedle výše uvedených protiargumentů je zde i další – že i tento princip je založen na principu svobody a uzavírání dohod, což je, jak bylo uvedeno v předchozích kapitolách, v prostředí DÚ téměř nemožné.

6.3.5 Princip ‚Špatný pocit, dobrý rádce‘

V DÚ pracují profesionálové, kteří ve výchovném procesu (konkrétně při řešení problémů) sice také chybují, ale děje se tak málokdy (když řeší nějaký problém, mají k dispozici terapeutický tým, radí jim i další odborníci – výchovní poradci, speciální pedagogové, lékaři – psychiatři atp.). Špatné pocity vychovatelů mohou být důsledkem různých záležitostí. Pokud se jedná o případ, kdy vychovatel ví, že se nějak nevhodně projevil, něco udělal podle něj (nebo i jeho kolegů) špatně, může se řídit principem ‚Špatný pocit, dobrý rádce‘, který mu pomůže profesně se zlepšovat.

Vychovatelé v DÚ mohou mít ale špatné pocity i z jiných důvodů, protože například nesouhlasí s řešením nějakého problému (které je nastavené, na kterém se shodnou ostatní pedagogové s přihlédnutím k názoru jiných odborníků atp.), s výší trestu (která je stanovena v pravidlech DÚ) nebo například s tím, že bylo dítě do DÚ umístěno (příklad uvedla Mgr. Soldánová – dítě, jehož rodiče jsou ambiciózní, dítě nesplňuje jejich očekávání, rodiče tuto skutečnost vnímají jako problém, na dítě vyvíjejí tlak, dítě ho odmítá, zlobí, a proto je umístěno do DÚ v rámci dobrovolných pobytů). Tyto pocity bohužel vychovatelé nijak ovlivnit nemohou a nemohou s nimi ani příliš pracovat. *„Nepříjemných pocitů, které tady zažíváme z výchovných situací, je tady celá plejáda,“* potvrzuje Mgr. Soldánová a vysvětluje: *„Moc dobrý pocit z toho (když musíte potrestat dítě, pozn. autorky) asi nemáte, ale tady jsou stanovena přísná pravidla toho, co se smí a co ne. Upřímně – situací, ve kterých bych si řekla – tak a teď je mě i dítěti dobře, tady mnoho není.“*⁶²

Mgr. Soldánová vyjádřila i to, co v rámci diskuse o pátém principu ‚Nevýchovy‘ zmínili i Mgr. Němec a Bc. Suchý, a sice skutečnost, že se hodí spíše do rodinné výchovy.

⁶² Rozhovor s Mgr. Evou Soldánovou ze SVP Domek Zlín, ze dne 28. února 2016.

6.4 Hodnocení možnosti zavedení konceptu ‚Nevýchova‘ do praxe diagnostických ústavů

Do rodinné výchovy se podle oslovených pedagogů hodí celý koncept ‚Nevýchova‘, nejen jeho pátý princip. Podle Mgr. Hokra je ‚Nevýchova‘ „*super konceptem pro rodinnou výchovu, konceptem ideálním*“, do výchovného procesu DÚ se ale nehodí, především kvůli tomu, že zde musí být uplatňována pravidla, jejichž nedodržení se musí trestat.⁶³

Mgr. Soldánová, která je partnerskému přístupu ve výchovném procesu DÚ ze všech oslovených pedagogů zřejmě nejvíce, tvrdí, že ‚Nevýchovu‘ jako celek do praxe DÚ zavést nelze. Jako hlavní důvod uvádí mechanismus uzavírání dohod, který není z důvodů, které byly rozebrány podrobně v předchozích kapitolách, možný ve volném čase při výchově v DÚ uplatňovat.

Také Mgr. Němec shrnul, že ‚Nevýchovu‘ by jako výchovný koncept do DÚ nedoporučil. Důvodem je podle něj jeho přílišná náročnost – vyžaduje podle něj příliš velký individuální přístup, na který není v podmínkách společné výchovy dětí a při pevně nastavených pravidlech prostor. S tímto názorem se ztotožňuje i Bc. Suchý.

Mgr. Němec mj. zmínil i to, s čím se ztotožňuji já, a sice že se koncept ‚Nevýchova‘ hodí spíše do výchovného procesu dětských domovů (má-li být o ní uvažováno jako o výchovném konceptu zaváděném v zařízeních ústavní výchovy).

Nikdo z oslovených vychovatelů jako překážku zavedení konceptu ‚Nevýchova‘ do výchovné praxe DÚ nezmínil, že zásadním problémem aplikace by mohla být skutečnost, že jsou děti v DÚ na ‚velmi krátkou‘ dobu na to, aby mohla ‚Nevýchova‘ přinést nějaké výsledky.

Vzhledem k tomu, že bylo konstatováno, že se ‚Nevýchova‘ do praxe DÚ nehodí, nebylo překvapivé ani to, jak Mgr. Hokr, Mgr. Soldánová, Mgr. Němec a Bc. Suchý postavili k administrativnímu hledisku zavádění možnosti konceptu do praxe. Všichni se shodli na tom, že pokud by měli pedagogové zájem seznámit se s principy ‚Nevýchovy‘, mohou tak učinit ve svém volném čase, formou samostudia, které je ostatně pedagogickým pracovníkům doporučováno.

⁶³ Rozhovor s Mgr. Petrem Hokrem z Dětského diagnostického ústavu Praha 4, ze dne 17. března 2016.

7 Shrnutí a doporučení pro praxi

Hlavní prioritou výchovy v DÚ je pomoc a ochrana dítěte. Děti se zde mají naučit respektovat autority, naučit se, že existují nějaké normy, které musí být rovněž respektovány. Do DÚ jsou děti často umisťovány proto, aby jim byly na přechodnou dobu zajištěny kvalitní a bezpečné podmínky pro život. DÚ plní řadu funkcí, mezi nimi i funkci výchovnou. V rámci této funkce by měly děti při svém pobytu v DÚ také poznat, že dospělým mohou důvěřovat.

Partnerská výchova je v DÚ uplatňována pouze jako dílčí výchovný prostředek. Jejím plnému uplatňování při výchově ve volném čase brání potřeba autoritativního stylu výchovy (pramenící z výchovných problémů dětí a výchovných cílů, které DÚ mají plnit), a také skutečnost, že je v DÚ uplatňována skupinová výchova, tedy výchova, v rámci které je už samo o sobě obtížné dodržovat „nevýchovná“ pravidla.

Podstata problémů, které vznikají v DÚ při výchově ve volném čase, pramení ze skutečnosti, že jsou zde umisťovány děti, které jednoduše mají problém s dodržováním společenských norem, nevědí, jak se mají chovat a často ani nevědí, proč by se podle společensky stanovených norem chovat měly. Jsou to děti, které v důsledku působení negativních psychosociálních vlivů často trpí nějakou poruchou osobnosti a jsou impulzivní, agresivní, nezvladatelné. Pro tyto děti, kterým se individuálně věnují terapeutičtí pracovníci, platí přísná pravidla DÚ, která musí dodržovat. Nemohou jim být, obzvláště při výchově ve volném čase, poskytovány výjimky na základě dohod, tedy prvku, na kterém se dá v praxi velmi dobře stavět při individuální výchově dětí se speciálními potřebami.

V následující tabulce je shrnuto hodnocení vhodnosti zavedení jednotlivých principů „Nevýchovy“ do výchovné praxe ve volném čase v DÚ.

Tabulka 1 - Hodnocení možnosti zavedení jednotlivých principů konceptu ‚Nevýchova‘ při výchovném působení ve volném čase v prostředí diagnostických ústavů

Princip	Názor jednotlivých zařízení na možnost aplikace principu				názor autorky na možnost aplikace principu	argumenty proti zavedení principu do praxe
	SVP Domek Zlín	DÚM Brno	DDÚ Praha 4	DÚM Praha 2		
‚Popiš a pozvi‘	pouze první část	pouze první část	pouze první část	ne	pouze první část	<ul style="list-style-type: none"> ●dohoda jako problematický mechanismus v podmínkách skupinové výchovy (děti se potřebují naučit respektovat autority, nikoliv diskutovat, dohody nelze uzavírat vzhledem k nezvládnutí základních společenských norem, nařízení jednání představuje ochranu dětí před nimi samotnými ●nedobrovolný trest jako jeden z mechanismů výchovné praxe
‚Nula moralizování‘	pouze první část	ne	ne	ne	pouze první část	<ul style="list-style-type: none"> ●nelze splnit jeho podstatu - v DÚ se nevychází z potřeb dětí, ale z potřeb stanovených výchovnými cíli ●nelze uplatnit celý - na jeho konci stojí opět dohoda ●nelze uplatnit - říkat dětem co je špatně, co špatně dělají a jaký bude důsledek jejich chování, je součástí výchovného procesu v DÚ
‚Ne postup, ale výstup‘	ano	ano	ano	ano	ano	●intervence vychovatelů při postupu plnění úkolů jako prevence před trestem
‚Držitel problému‘	ne	ne	ne	ne	ne	<ul style="list-style-type: none"> ●zahrnuje v sobě nevhodný výchovný prostředek - uzavírání dohody ●nelze splnit podmínku nepřebírat za děti zodpovědnost při řešení problémů ●nelze řešit osobní problém vychovatele k dítěti na bázi individuálního přístupu (všem stejnou měrou)
‚Špatný pocit, dobrý rádce‘	ne	ne	ne	ne	ne	●vychovatelé v DÚ nemají možnost změnit nastavená pravidla výchovného procesu

Zdroj: Vlastní zpracování.

Princip ‚Popiš a pozvi‘: Stejně jako partnerská výchova také dialog, který vede k určité dohodě mezi dítětem a vychovatelem, představuje v DÚ pouze dílčí způsob spolupráce, který se nedá aplikovat příliš často. Důvodem jsou principy skupinové výchovy, dále skutečnost, že se děti potřebují naučit respektovat autority (při čemž moc prostoru pro vytváření dohod neexistuje), nebo to, že děti je třeba chránit před jimi samotnými a učit je respektovat základní společenské normy.

Princip ,Nula moralizování‘: Dohoda představuje prvek, který se prolíná v podstatě i principem ,Nula moralizování‘, proto i ten by bylo možné aplikovat ve výchovné praxi DÚ ve volném čase pouze napůl, a to ještě s odhlédnutím od skutečnosti, že v některých situacích nelze problematiku na osobě vychovatele vysvětlit, a tudíž se moralizování vyhnout zcela nedá.

Princip ,Ne postup, ale výstup‘: Zcela se ve výchovné praxi DÚ ve volném čase nedá vyhnout ani tomu, aby vychovatelé dětem nestáli za zády a neříkali jim, co a jak mají dělat. Dělají to třeba i proto, aby dětem pomohli vyhnout se trestu. Na druhou stranu princip ,Ne postu, ale výstup‘ vychovatelům skutečně šetří čas, a proto ho vlastně ve své praxi nevědomě realizují.

Princip ,Držitel problému‘: Princip ,Držitel problému‘ v sobě pro účely výchovné praxe v DÚ zahrnuje nevhodný výchovný prostředek – uzavírání dohody. Aplikovat do praxe ho rovněž nelze, protože nelze splnit požadavek ponechání zodpovědnosti při řešení problémů na dítěti. Důvodem je skutečnost, že problémy, které děti ve volném čase v DÚ řeší (agresivita, šikana, pomluvy apod.) jsou mnohdy příliš vážné na to, aby je děti dokázaly vyřešit samy, nemají na to v prostředí DÚ navíc ani podmínky. Vychovatelé musí ke každému dítěti přistupovat stejně spravedlivě. Proto nejde řešit to, jaký má vychovatel s dítětem osobní problém, na bázi individuálního přístupu.

Princip ,Špatný pocit, dobrý rádce‘: Vychovatelé v DÚ při výchově ve volném na základě svých špatných pocitů nemohou příliš ani měnit výchovný proces (např. jeho styl či nastavená pravidla). Proto jejich špatné pocity nemohou být ukazatelem dobře vykonané pedagogické praxe. Své pocity jako ukazatel kvality odvedené práce mohou vychovatelé používat pouze v případech, že nejsou spokojeni se svým vystupováním, nebo s rozhodnutím, které učinili ve své kompetenci.

Výsledkem výzkumného šetření tedy je, že výchovný koncept ,Nevýchova‘ jako celek při výchovném působení ve volném čase v prostředí DÚ aplikovat nelze.

Lze aplikovat jen některé dílčí části tohoto konceptu, především třetí – ,Ne postu, ale výstup‘ při kterém vychovatelé dětem vysvětlí, jakého výsledku má být dosaženo, ale výběr způsobu dosažení výsledku je ponechán na dítěti. Aplikovat jde také partnerský přístup k dítěti, který je podstatou všech principů ,Nevýchovy‘, a o kterém jsem přesvědčená, že ho vychovatelé v DÚ aplikují v největší možné míře, která je možná.

8 Závěr

V bakalářské práci byl v teoretické rovině představen výchovný koncept ‚Nevýchova‘. Bylo konstatováno, že tento výchovný koncept je založen na v podstatě známých výchovných principech, které popisuje řada předních českých i zahraničních odborníků. Přínosem ‚Nevýchovy‘ ale je, že tyto principy spojuje v jeden celek a učí vychovatele užívat je tak, aby bylo dosaženo požadovaných výchovných výsledků, a to i v praxi vychovatelské, tedy nejen rodičovské, pro kterou byla ‚Nevýchova‘ z důvodu zájmu rodičů určena původně.

Cílem bakalářské práce bylo zjistit, zda je možné výchovný koncept ‚Nevýchova‘, který je dosud praktikován převážně v rodinném prostředí, uplatnit při výchovném působení ve volném čase v prostředí diagnostických ústavů.

Aby bylo možné cíl práce naplnit, bylo realizováno výzkumné šetření ve čtyřech zařízeních, která poskytují pobytové diagnostické služby (tři diagnostické ústavy a jedno středisko výchovné péče s pobytovým zařízením poskytujícím diagnostické služby). Prostřednictvím rozhovoru bylo zjišťováno, jaký typ výchovy je ve vybraných diagnostických ústavech uplatňován při výchově ve volném čase, a jaké nejčastější výchovné problémy jsou řešeny. Byly zjišťovány také postoje vychovatelů na možnost zavedení jednotlivých výchovných principů ‚Nevýchovy‘ do vychovatelské praxe diagnostických ústavů a administrativní náročnost případného zavedení ‚Nevýchovy‘ do praxe.

Výzkumné šetření odhalilo, že oslovené diagnostické ústavy z důvodu výchovných cílů stanovených zákonem i samotnými zařízeními v praxi realizují především autoritativní způsob výchovy. Ta je podmínkou toho, aby děti ve výchovných zařízeních s vychovatelem spolupracovaly, naučily se základním záležitostem jako je respektování autorit nebo dodržování společenských norem. Partnerský přístup by to nedovoloval. Zjištění platí i pro přístup vychovatelů při výchově ve volném čase, protože ta je součástí celého komplexu povinností a pravidel, které děti musí plnit a dodržovat.

Zjištěno dále bylo, že výchovné problémy, které každý den v diagnostických ústavech řeší vychovatelé, jsou velmi závažné, takže není možné, aby byla většina principů ‚Nevýchovy‘ uplatňována. Hlavní překážkou je skutečnost, že není možné do výchovné praxe diagnostických ústavů zavádět základní mechanismus ‚Nevýchovy‘, kterým je uzavírání dohod, o kterém hovoří princip ‚Popiš a pozvi‘. Tento demokratický výchovný prvek založený na principu svobody (vedlejší princip ‚Nevýchovy‘) není možné uplatňovat při výchovné praxi v diagnostických ústavech z několika důvodů – protože se jedná o výchovu

skupinovou (která je časově náročná a vyžaduje stejná pravidla pro všechny a uplatňovat v jejím rámci individuální přístup při řešení problémů s přihlédnutím k požadavkům dětí je obtížné, ne-li nemožné), protože se v diagnostických ústavech pracuje s institutem trestů, které mají většinou nedobrovolný charakter (nelze o nich diskutovat, systém jejich užití je pevně nastaven) a protože se děti v diagnostických ústavech mj. učí opravdu základním záležitostem (respektování autorit, dodržování společenských norem), které neznají a které jim musí být v podstatě nuceny (nelze o nich diskutovat). Kromě toho je jedním ze základních funkcí diagnostických zařízení děti chránit, a to i před nimi samotnými, což institut uzavírání dohod v podstatě znemožňuje.

Od nemožnosti pracovat s institutem uzavírání dohod se odvíjí i záporné stanovisko k možnosti aplikovat do výchovné praxe diagnostických zařízení další princip - „Držitel problému“. Ten kromě toho, že je nevhodný kvůli tomu, že je částečně postaven na uzavírání dohod, není k aplikaci do praxe diagnostických zařízení vhodný také proto, že jednou z jeho podmínek je, aby vychovatelé za děti nepřebírali zodpovědnost při řešení jejich problémů. Ve výchovné praxi diagnostických ústavů se naopak intervence vychovatelů v tomto směru vyžaduje.

Ani princip „Špatný pocit, dobrý rádce“ není možné do výchovné praxe diagnostických ústavů zařadit, a to kvůli tomu, že špatné pocity vychovatelů nejsou z podstaty výchovných cílů diagnostických ústavů směrodatným ukazatelem proto, aby vychovatelé postupovali jinak (nemohou nic měnit, protože je třeba dodržovat nastavený systém).

Do výchovné praxe diagnostických zařízení lze ale aplikovat dílčí část principu „Nula moralizování“ a zcela potom princip „Ne postup, ale výstup“. V prvním případě je možné, aby vychovatelé místo moralizování dětem vysvětlovali, že se něco děje špatně, na svém osobním postoji. Druhá polovina principu (nalezení východiska problému) je ale opět postavena na uzavírání dohod, které nejsou pro výchovnou praxi v diagnostických ústavech vhodné. Ve druhém případě zavedení principu do praxe nic nebrání, naopak – princip „Ne postup, ale výstup“ vychovatelé v praxi diagnostických zařízení v podstatě již realizují.

Výsledek výzkumného šetření tedy prokázal, že výchovný koncept „Nevýchova“ jako celek při výchovném působení ve volném čase v prostředí diagnostických ústavů aplikovat nelze. Důvodem je i skutečnost, kterou výzkumné šetření výslovně neprokázalo, ale o které se domnívám, že je důležitá – aby totiž bylo možné dosáhnout uplatňováním výchovného

konceptu „Nevýchova“ pozitivních výsledů, je třeba ji aplikovat mnohem déle, než je osm týdnů, tedy po dobu, kterou děti v diagnostických zařízeních většinou působí.

Přesto, se domnívám, že zavedení některých dílčích principů „Nevýchovy“, u kterých se jejich vhodnost aplikace do praxe potvrdila, může mít pro výchovnou praxi diagnostických zařízení, a to nejen při výchově ve volném čase, i přesto, že zde děti nezůstávají dlouho, velký přínos.

9 Seznam použitých informačních zdrojů

- [1] BERNEOVÁ, H. Patricia., SAVARY, M. Louis. *Jak nevychovat dítě s pocitem méněcennosti*. 1. vyd. Praha: Portál, 1998. 132 s. ISBN 80-7178-192-4.
- [2] ČÁP, Jan. *Psychologie výchovy a vyučování*. 1. vyd. Praha: Karolinum, 1993. 415 s. ISBN 80-7066-534-3.
- [3] ČESKÁ REPUBLIKA. Zákon č. 109/2002 Sb., o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních a o změně dalších zákonů. In: *Sbírka zákonů České republiky*. 2002, částka 48/2002.
- [4] ČESKÁ REPUBLIKA. Zákon č. 563/2004 Sb., o pedagogických pracovnících a o změně některých zákonů v aktuálním znění. In: *Sbírka zákonů České republiky*. 2004, částka 190/2004.
- [5] Dětský diagnostický ústav, Praha 4: Vnitřní řád DDÚ. *Www.ddu-praha.cz* [online]. 2016 [cit. 2016-04-02]. Dostupné z: <http://www.ddu-praha.cz/vnitri-rad-a-naplnovani-standardu-kvality-pece/>
- [6] Diagnostický ústav pro mládež, Praha 2: O nás. *Www.dius.cz* [online]. 2016 [cit. 2016-04-02]. Dostupné z: <http://dius.cz/o-nas/>
- [7] Diagnostický ústav pro mládež, středisko výchovné péče a školní jídelna, Brno: Vnitřní řád, výroční zpráva. *Www.dum-brno.cz* [online]. 2016 [cit. 2016-04-02]. Dostupné z: <http://www.dum-brno.cz/ke-stazeni/>
- [8] DYTRICH, Zdeněk., MATĚJČEK, Zdeněk. *Krizové situace v rodině očima dítěte*. 1. vyd. Praha: Grada Publishing, 2002. 128 s. ISBN 80-247-0332-7.
- [9] HENDL, Jan. *Kvalitativní výzkum: základní teorie, metody a aplikace*. Praha: Portál, 2008. ISBN 978-80-7367-485-4.
- [10] HRUBÁ, Jana. Už jste zjistili, co je to Nevýchova? *Učitelské listy* [online]. 2014 [cit. 2016-01-21]. Dostupné z: <http://www.ucitelske-listy.cz/2014/10/uz-jste-zjistili-co-je-to-nevychova.html>
- [11] KOPŘIVA, Pavel a kol. *Respektovat a být respektován*. 4. vyd. Kroměříž: Spirála, 2012. 286 s. ISBN 978-80-904030-0-0.
- [12] KRÁLOVÁ, Kateřina. Nevýchova: On-line Workshop ze dne 22. 9. 2015: Co dělat, když miminko pláče a vy už nevíte, co s ním [online]. 2015 [cit. 2016-01-21].

- [13] KRÁLOVÁ, Kateřina. Výchova Nevýchovou: Hlavní kurz: Odmlouvá, vzteká se, nedá se s ním domluvit: Video č. 1. *Www.ma.vychovanevychovou.cz* [online]. 2013 [cit. 2016-01-07]. Dostupné z: http://ma.vychovanevychovou.cz/?page_id=153
- [14] KRÁLOVÁ, Kateřina. Výchova Nevýchovou: Hlavní kurz: Odmlouvá, vzteká se, nedá se s ním domluvit: Video č. 2. *Www.ma.vychovanevychovou.cz* [online]. 2013 [cit. 2016-01-07]. Dostupné z: http://ma.vychovanevychovou.cz/?page_id=192
- [15] KRÁLOVÁ, Kateřina. Výchova Nevýchovou: Principy: Princip Držitel problému. *Www.ma.vychovanevychovou.cz* [online]. 2013 [cit. 2016-01-07]. Dostupné z: http://ma.vychovanevychovou.cz/?page_id=263
- [16] KRÁLOVÁ, Kateřina. Výchova Nevýchovou: Principy: Princip Ne postup, ale výstup. *Www.ma.vychovanevychovou.cz* [online]. 2013 [cit. 2016-01-07]. Dostupné z: http://ma.vychovanevychovou.cz/?page_id=245
- [17] KRÁLOVÁ, Kateřina. Výchova Nevýchovou: Principy: Princip Nula moralizování. *Www.ma.vychovanevychovou.cz* [online]. 2013 [cit. 2016-01-07]. Dostupné z: http://ma.vychovanevychovou.cz/?page_id=230
- [18] KRÁLOVÁ, Kateřina. Výchova Nevýchovou: Principy: Princip Popiš a pozvi. *Www.ma.vychovanevychovou.cz* [online]. 2013 [cit. 2016-01-07]. Dostupné z: http://ma.vychovanevychovou.cz/?page_id=328
- [19] KRÁLOVÁ, Kateřina. Výchova Nevýchovou: Principy: Princip Špatný pocit, dobrý rádce. *Www.ma.vychovanevychovou.cz* [online]. 2013 [cit. 2016-01-07]. Dostupné z: http://ma.vychovanevychovou.cz/?page_id=201
- [20] KRAUS, Blahoslav., POLÁČKOVÁ, Věra a kol. *Člověk - prostředí - výchova: k otázkám sociální pedagogiky*. 1. vyd. Brno: Paido, 2012. 199 s. SBN 80-7315-004-2.
- [21] KURELOVÁ, Milena. *Komunitní systém v resocializačních zařízeních pro adolescenty II – Proces reedukace a resocializace očima dětí a analýza profesních činností vychovatelů a učitelů ve výchovných ústavech*. 1. vyd. Ostrava: Pedagogická fakulta Ostravské univerzity v Ostravě, 2008. 282 s. ISBN 978-80-7368-535-5
- [22] MATĚJČEK, Zdeněk. *Po dobrém nebo po zlém?* 8. doplněné vyd. Praha: Portál, 2015. 128 s. 978-80-262-0852-5.
- [23] STANKOWSKI, Adam. *Nástin problematiky etopedie a sociální patologie*. 1. vyd. Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě, Pedagogická fakulta, 2004. 140 s. ISBN 80-7042-360-9.

- [24] SVP Domek, součást Diagnostického ústavu pro mládež, střediska výchovné péče a školní jídelny, Brno: Úvod. *Www.svpdomek.cz* [online]. 2016 [cit. 2016-04-02]. Dostupné z: <http://www.svpdomek.cz/index.php>
- [25] Vnitřní řád DÚM Praha 2.
- [26] Vnitřní řád SVP Domek Zlín.

10 Seznam použitých zkratk

ADHD	Porucha pozornosti s hyperaktivitou
DDÚ	Dětský diagnostický ústav/Dětské diagnostické ústavy
DÚ	Diagnostický ústav/Diagnostické ústavy
DÚM	Diagnostický ústav pro mládež/Diagnostické ústavy pro mládež
SVP	Středisko výchovné péče

11 Seznam příloh

Příloha 1 - Úkoly diagnostických ústavů podle potřeb dítěte plynoucí z české legislativy	55
Příloha 2 - Kvalifikační požadavky na vychovatele v diagnostických ústavech plynoucí z české legislativy	56
Příloha 3 - Dotazník pro vychovatele diagnostických zařízení	57
Příloha 4 - Zkrácená verze principů a technik „Nevýchovy“ pro účely výzkumného šetření ..	58
Příloha 5 - Přepis rozhovorů výzkumného šetření	64

Příloha 1 Úkoly diagnostických ústavů podle potřeb dítěte plynoucí z české legislativy

Zdroj: ČESKÁ REPUBLIKA. Zákon č. 109/2002 Sb., o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních a o změně dalších zákonů. In: *Sbírka zákonů České republiky*. 2002, částka 48/2002, ustanovení § 5, odst. 2 a 3.

Diagnostický ústav plní podle potřeb dítěte úkoly:

- a) diagnostické, spočívající ve vyšetření úrovně dítěte formou pedagogických a psychologických činností,
- b) vzdělávací, v jejichž rámci se zjišťuje úroveň dosažených znalostí a dovedností, stanovují a realizují se specifické vzdělávací potřeby v zájmu rozvoje osobnosti dítěte přiměřeně jeho věku, individuálním předpokladům a možnostem,
- c) terapeutické, které prostřednictvím pedagogických a psychologických činností směřují k nápravě poruch v sociálních vztazích a v chování dítěte,
- d) výchovné a sociální, vztahující se k osobnosti dítěte, k jeho rodinné situaci a nezbytné sociálně-právní ochraně dětí; podle potřeby zprostředkovává zdravotní vyšetření dítěte,
- e) organizační, související s umísťováním dětí do zařízení v územním obvodu diagnostického ústavu vymezeném ministerstvem, popřípadě i mimo územní obvod; spolupracuje s orgánem sociálně-právní ochrany dětí při přípravě jeho návrhu na nařízení předběžného opatření, které bude vykonáváno v diagnostickém ústavu nebo v jiném zařízení a při přípravě vyjádření pro soud ohledně určení zařízení pro výkon ústavní výchovy, do kterého má být dítě s nařízenou ústavní výchovou umístěno,
- f) koordinační, směřující k prohloubení a sjednocení odborných postupů ostatních zařízení v rámci územního obvodu diagnostického ústavu, k ověřování jejich účelnosti a ke sjednocení součinnosti s orgány státní správy a dalšími osobami, zabývajícími se péčí o děti.
- g) Diagnostický ústav na základě výsledků diagnostických, vzdělávacích, terapeutických, výchovných a sociálních činností, které jsou součástí komplexního vyšetření, zpracovává komplexní diagnostickou zprávu s návrhem specifických výchovných a vzdělávacích potřeb, stanovených v zájmu rozvoje osobnosti.

Příloha 2 Kvalifikační požadavky na vychovatele v diagnostických ústavech plynoucí z české legislativy

Zdroj: ČESKÁ REPUBLIKA. Zákon č. 563/2004 Sb., o pedagogických pracovnících a o změně některých zákonů v aktuálním znění. In: *Sbírka zákonů České republiky*. 2004, částka 190/2004, ustanovení § 16, odst. 2 písm. a) – c).

Vychovatel, který vykonává přímou pedagogickou činnost ve školském zařízení pro výkon ústavní výchovy nebo ochranné výchovy, nebo ve středisku výchovné péče, získává odbornou kvalifikaci:

- a) vysokoškolským vzděláním získaným studiem v akreditovaném studijním programu v oblasti pedagogických věd zaměřené na speciální pedagogiku nebo sociální pedagogiku,
- b) vyšším odborným vzděláním získaným ukončením akreditovaného vzdělávacího programu vyšší odborné školy v oboru vzdělání zaměřeném na speciální pedagogiku, nebo
- c) vzděláním stanoveným pro vychovatele podle odstavce 1 a vzděláním v programu celoživotního vzdělávání uskutečňovaném vysokou školou a zaměřeném na speciální pedagogiku.

Příloha 3 Dotazník pro vychovatele diagnostických zařízení

- 1) Jaký typ výchovy ve Vašem zařízení uplatňujete při výchově ve volném čase?
- 2) Jaké výchovné problémy při výchově ve volném čase nejčastěji řešíte?
- 3) Jste seznámeni s principy, na kterých je založen výchovný koncept ‚Nevýchova‘. Jak na Vás koncept působí jako celek? Vyjádřete se prosím i k jednotlivým principům. Zohledněte prosím hlavně to, zda by je šlo u vás aplikovat při výchově ve volném čase.
- 4) Teď, když jste podrobně seznámeni s principy ‚Nevýchovy‘, můžete říci, zda je možné využít tento koncept jako celek při výchově ve volném čase v diagnostických zařízeních?
- 5) Nyní znáte principy konceptu ‚Nevýchova‘. Jeho osvojení vyžaduje, aby vychovatelé absolvovali základní kurz, který je k dispozici on-line, a trvá přibližně 25 hodin. Je třeba za něj zaplatit a věnovat vychovatelům čas na jeho absolvování. Myslíte si, že je to ve vašem zařízení, pokud by o to vychovatelé stáli, možné?

Příloha 4 Zkrácená verze principů a technik ‚Nevýchovy‘ pro účely výzkumného šetření

1. Princip ‚Popiš a pozvi‘

Podstata principu:

Jedná se o dvoukrokový postup, který reaguje na podstatu domluvy a dohody. V první fázi vychovatel popisuje dítěti situaci (nebo svoje pocity, nebo chování dítěte), která ho trápí. Ve druhé fázi zve dítě, aby se podílelo na řešení, které povede ke zlepšení situace.

Přínosy principu:

Dítě je aktivním tvůrcem svého života, je spoluúčastníkem situací, hledá různá řešení, nezaměřuje se na to, co nechce, ale na to, co chce, aktivně rozhoduje o tom, co bude s jeho životem, je ochotnější k dalším diskusím. Vychovatelé mají v dítěti partnera, který v problematických situacích hledá řešení.

Technika principu:

- 1) *Popiš (první krok)* – vychovatel popisuje dítěti, co ho trápí, s čím není spokojen. Může se jednat o nespokojenost s jeho pocity, s nějakou situací, nebo s určitým jednáním dítěte.
- 2) *Pozvi (druhý krok)* – vychovatel přechází k řešení situace. K řešení situace používá věty: Jak bychom to mohli udělat, abychom byli oba spokojení, aby nám bylo oběma hezky? apod.
- 3) *Výsledek - Dohoda* – v tomto posledním kroku vychovatel dítěti sdělí, co potřebuje, také dítě vychovateli sdělí, co potřebuje (jak si představuje řešení situace) a společně vymyslí takové řešení, ve kterém je jim oběma dobře.

2. Princip ‚Nula moralizování‘

Podstata principu:

Vychovatel dítěti neříká, že je něco dobře nebo špatně, ale vysvětluje mu, jak se na věc dívá vychovatel sám. Princip vychází z přesvědčení, že každý člověk (obzvlášť v různých vývojových stádiích) má na určité záležitosti jiný úhel pohledu.

Dítěti není vnucováno, že něco nesmí (nebo musí), ale vychovatel mu na sobě ukazuje (tedy formou příkladu), jak by to šlo jinak (lépe). Dítě si může vybrat, není do lepšího řešení nuceno.

Přínosy principu:

Dítě chápe, že problémy jdou vyřešit, že není potřeba se bát. V důsledku toho, že dítě není zatíženo těžkými emocemi (zklamání, stud), může řešit problémy konstruktivně. Když se dostane do určité konfliktní situace opakovaně, umí si zdůvodnit, jak bude postupovat. Dítě není nuceno přemýšlet nad tím, co očekává vychovatel (a jestli se samo vůbec rozhodne jednat správně), ale naopak nad tím, jak situaci může vyřešit samo.

Technika principu:

- 1) *První krok* – zklidnění – než začne vychovatel situaci řešit, je třeba, aby si odpověděl na otázku, čeho chce dosáhnout a jakým způsobem tak bude činit.
- 2) *Druhý krok* – navození situace: Dítě je pro mne partner.
- 3) *Třetí krok* – pochopení pocitů dítěte – vychovatel si uvědomuje, čeho se dítě asi bojí, proč zapírá, proč svádí věci na někoho jiného, obhazuje se atp. Vytváří si tak prostor pro to, aby se s ním dítě nebálo mluvit (zklidnění, vychovatel není rozčilený). Vysvětluje dítěti, že s ním může situaci řešit, ujišťuje ho, že se nebude zlobit.
- 4) *Čtvrtý krok* – opět navození situace: Dítě je pro mne partner a neřeknu mu nic, co bych neřekl jinému dospělému.
- 5) *Pátý krok* – dohoda - po absolvování čtyř předchozích kroků je možné přistoupit k procesu uzavírání dohody. Místo moralizování tedy opět přichází na řadu věty: „*Já to takto nechci, nelíbí se mi to tak, potřebovala bych od Tebe pomoci, šlo by to?*“ apod.

3. Princip „Ne postup, ale výstup“

Podstata principu:

Dítě musí rozumět tomu, co vychovatel požaduje (co je výstupem), proto mu v první řadě vychovatel sdělí požadovaný výstup, ale postupy, jak stanoveného výstupu dosáhnout, nechá především na dítěti samotném (samozřejmě mu může radit, být mu oporou apod., pokud o to dítě stojí).

Vychovatel se tedy s dětmi domlouvá, co bude na konci (např. jak vypadá uklizený pokoj, jak vypadá příprava do školy, jak bude vypadat příchod z volnočasové aktivity apod.), nekontroluje každý jejich krok, předává zodpovědnost za to, jak děti dosáhnou výsledku, jim samotným.

Děti se soustředí na výsledky, kterých zkouší dosahovat různými způsoby.

Přínosy principu:

Děti se učí starat se o svůj život samy (organizovat si ho), omezuje se prostor pro hádky (hysterické záchvaty, výlevy vzteku apod.), protože vychovatelé děti na každém kroku nekontrolují (a děti tak nečelí situacím, ve kterých nevědí, proč se dějí). Vychovatelé mají proto více prostoru realizovat s dětmi jiné než výchovné aktivity.

Technika principu:

- 1) *První krok* – vychovatel dítěti řekne, co má být na konci (např. „*Potřebuji, abys ráno včas vstával*“ místo „*Jdi spát*“). Jinými slovy dítěti vychovatel říká, že celou situaci nechává na něm, že jen potřebuje, aby bylo docíleno určitého výsledku.
- 2) *Druhý krok* – vychovatel dítěti vysvětlí, proč mu na výsledku dané situace záleží (např. „*Ráda bych, aby se Ti ráno dobře vstávalo*“ nikoliv „*Protože jsem to řekla*“ nebo „*Protože se to tak dělá*“ apod.).
- 3) *Třetí krok* – vychovatel se dítěte ptá, proč určitou věc dělá (např. „*Chtěla bych pochopit, proč ráno vstáváš pozdě, můžeš mi s tím pomoci?*“). Dítě chápe, že na něm vychovateli záleží, že mu chce rozumět.
- 4) *Čtvrtý krok* – po vyslechnutí dítěte ho vychovatel nesoudí a osvojí si způsoby, jakými bude reagovat. Důvody dítěte mu mohou připadat hloupé (nebezpečné, nepříjemné, malicherné apod.), ale vychovatel vždy pamatuje na to, že pro dítě se jedná o důvod vážný (neřešitelný, nepříjemný, stěžejní apod.). Vychovatel odpovídá větami jako například: „*Aha, to je těžké*“, „*To jsem nevěděla*“ apod. nikoliv větami „*Na to se vykašli, to je hloupost*“ nebo „*Děláš si legraci?*“ apod., protože druhý typ uvedených vět dítě shazuje.
- 5) *Pátý krok* – vychovatel dítěti vysvětlí svůj pohled na věc (jak situaci vidí on), mluví o sobě a vysvětlí dítěti, jak by situaci řešil vychovatel sám, jak by si představoval, že bude vypadat výsledek. Dozví-li se tedy vychovatel například, že dítě vstává pozdě proto, že se potají dívá v noci na televizi, protože chce vidět nějaké filmy, vysvětlí mu například, že on, vychovatel sám, by si filmy zapisoval, aby si je mohl stáhnout a podívat se na ně o víkendu.
- 6) *Šestý krok* – vychovatel dítěti znovu zopakuje, co by mělo být výstupem (viz krok č. 1).
- 7) *Sedmý krok* – dohoda. Např. „*Ted' už vím, proč vstáváš pozdě, a Ty víš, jak se Ti ráno špatně vstává. Co navrhuješ? Můžeme se na něčem dohodnout, aby se Ti vstávalo lépe?*“.

4. Princip ‚Držitel problému‘

Podstata principu:

Dítě nemůže řešit problém, když situaci (stav, věc) za problém nepovažuje, když problém nevidí. Za děti není třeba řešit situace, ve kterých se nejedná o problém vychovatele.

Ten, kdo drží problém, tedy ten kdo ho řeší, je ten, který ho může také pustit (vyřešit).

Přínosy principu:

Děti si nezvyknou, že všechny problémy za ně řeší nějaká autorita, hledají svá řešení, přičemž se ale cítí bezpečně díky vychovatelově podpoře. Učí se hovořit o emocích, o svých potřebách, umí v kritických situacích říci, co potřebují. Nepřemýšlí o problémech ale o řešeních. Pro vychovatele je zde jednoznačným bonusem opět více prostoru pro to, aby s dětmi realizoval jiné, než jen výchovné aktivity.

Technika principu:

V praxi mohou pro vychovatele nastat čtyři situace, ve kterých se řeší problémy.

- 1) *První situace* – něco vadí vychovateli. V takovém případě vychovatel ani nevelí, ani nedomlouvá, ale opět se s dítětem domlouvá (viz princip ‚Popiš a pozvi‘ a následná dohoda). Například: *„Moc mě ruší, jak se hádáte, jsem unavená a trochu nervózní, mohli bychom se dohodnout, že se půjdete hádat do svého pokoje?“*.
- 2) *Druhá situace* – něco vadí dítěti (např. ostatní děti si s ním nechtějí povídat, hrát si apod.). Ať už dítě za vychovatelem s problémem přijde (lepší případ) či nikoliv, vychovatel nepřebírá jeho problém a za dítě ho neřeší. Dítě by se totiž nenaučilo nic řešit, jen by čekalo, kdo problémy vyřeší za něj. Naopak – vychovatel dá dítěti najevo, že je pro něj podporou, člověkem, na kterého se může spolehnout (nezlehčování situace). Příklady vhodných vět, které lze použít: *„Jak Ti s tím můžu pomoci?“*, *„Jak by se to dalo udělat, aby Ti bylo lépe?“* apod. Vychovatel dítě nabádá k tomu, aby samo hledalo řešení problému.
- 3) *Třetí situace* – něco vadí i vychovateli i dítěti (např. návraty domů – vychovateli vadí pozdní příchody, dítěti zase jejich brzká varianta). Zde jednoznačně přichází na řadu princip ‚Popiš a pozvi‘, po kterém následuje dohoda.
- 4) *Čtvrtá situace* – něco vadí někomu jinému (např. sousedům vadí, že si děti na zahradě hrají moc hlasitě, proto je neustále okřikují). Vychovatel dítěti vysvětlí, co a proč ostatním vadí, a pokud je to nutné (v případě hlasného hraní dětí na zahradě se jedná o problém sousedů, nikoliv o problém dětí nebo vychovatele – zahrada je určena pro dětské hry), dohodne se

s ním na možném řešení, nebo před dítětem poprosí o možné řešení třetí stranu (dohoda se třetí stranou).

5. Princip ‚Špatný pocit, dobrý rádce‘

Podstata principu:

Vychovatelé si uvědomují, že výchovu, která je těší, si dokáží zabezpečit pouze oni sami. Proto ve vypjatých situacích volí takové postupy, které zajistí, že výsledek (dohoda) bude vyhovovat dětem i vychovatelům samotným, že z dané situace nebudou odcházet s negativními pocity.

Vychovatelé věří svým pocitům, nekopírují postupy ostatních, nebo postupy, podle kterých by se mělo tradičně postupovat.

Nepříjemný pocit ve výchovné situaci je nástroj (ukazatel, poradce), který dává vychovateli možnost přijít na to, že se něco děje jinak, než by vychovatel chtěl, než je zapotřebí k tomu, aby jemu i dítěti bylo ve výchovné situaci dobře.

Jedná se o princip, který říká, že negativní rozpoložení vychovatele se přenáší na dítě.

Přínosy principu:

Vychovatel zůstává i ve vypjatých situacích klidný, dokáže konstruktivně řešit situaci. Dítě na jeho výchovné postupy reaguje také klidně.

Technika principu:

- 1) *První krok* - zastavit se a uvědomit si, jak se vychovatel cítí. Tím si vlastně uvědomí, v čem jeho negativní emoce spočívají. Jako příklad lze uvést vychovatele jdoucího ze schůzky s vedením ústavu, které ho pověřilo uložit konkrétní trest dítěti za to, že se nevrátilo včas z vycházky. Vychovatel s vybraným druhem trestu nesouhlasí, dávat dítěti takový trest je mu nepříjemné (připadá mu například nepřiměřený).
- 2) *Druhý krok* – vychovatel zjišťuje, proč se cítí špatně a pokládá si dvě otázky: Co bych potřebovala jinak? Co mohu dělat jinak (aby mi bylo lépe).
- 3) *Třetí krok* – vychovatel si na své otázky odpoví (například zjistí, že ho uklidňuje představa, že dítě ví, že on s vybraným trestem nesouhlasí).
- 4) *Čtvrtý krok* – vychovatel vymyslí řešení. Například si ujasní, jak dítěti sdělí, že s trestem nesouhlasí, aby zároveň byla zachována autorita vedení ústavu.
- 5) *Pátý krok* – své řešení uvede do praxe – buď ho realizuje hned, nebo později (není-li to v jeho silách, nebo nedovoluje-li to situace apod.).

- 6) *Šestý krok* – vychovatel si zopakuje, že každá výchovná situace, která je mu nepříjemná, není pouze situací, ale také zdrojem informací, na základě kterých je možné zjistit příčinu toho, proč se děje (opakuje).

Příloha 5 Přepis rozhovorů výzkumného šetření

Rozhovor s Bc. Ladislavem Suchým z Diagnostického ústavu pro mládež Brno, ze dne 12. března 2016:

1. Jaký typ výchovy zde u vás v diagnostickém ústavu ve volném čase uplatňují vychovatelé?

„Velmi přísný, pevný, autoritativní, ale na druhou stranu také přátelský.“

A dalo by se říci, že jsou zde vychovatelé dětem partnery, kteří je vedou?

„V některých situacích ano, ale většinou jsou to dozorci, kteří je k něčemu nutí – děti tady nejsou moc dobrovolně, jestli tomu rozumíte. Víte, ono se to nedá bagatelizovat. Jedním z výchovných cílů, které se tady snažíme plnit je, aby si děti udělaly hezký vztah k dospělým, aby jim důvěřovaly. Takže my na ně samozřejmě pořád nekřičíme, snažíme se jim být vzorem, ale kamarády, to v této fázi výchovy nejde, rozumíte?“

2. Rozumím. Jaké výchovné problémy při výchově ve volném čase nejčastěji řešíte?

„Není to jiné než v zařízeních, o kterých jste předtím mluvila – vulgarita, lhaní, agresivita, pomlouvání, vyrušování, neplnění úkolů, neochota spolupracovat, také krádeže, útěky, nebo užívání návykových látek.“

3. Seznámil jste se s principy, na kterých je založen koncept ‚Nevýchova‘. Vyjádřete se prosím i k jednotlivým principům. Šly by je u vás v diagnostickém ústavu aplikovat do výchovné praxe?

Princip ‚Popiš a pozvi‘

„Celý koncept ‚Nevýchovy‘ je takovým konceptem, který říká, jak by to mělo v ideálním případě být. U nás v diagnostickém ústavu to, jak asi tušíte, ideální co se výchovy týká, není. Ani ve volném čase si děti nemohou moc vybrat, co chtějí dělat. Nedovedu si představit, že bych se při každém konfliktu, kterých je tady denně nespočet, s dětmi domlouval na tom, co jim vyhovuje. Jim tady skoro nic totiž nevyhovuje. Dovedu si představit, co by děti chtěly výměnou za poslušnost – cigarety, víc volna, aby nemusely odpoledne jít sportovat, to nejde.“

Takže princip ‚Popiš a pozvi‘ se podle Vás do výchovné praxe volnočasových aktivit v diagnostickém ústavu nehodí?

„Ne. Nehodí.“

Princip ‚Nula moralizování‘

„To se sem také nehodí. My dětem musíme říkat, co je špatně a co ne. Tady se to od vychovatelů vysloveně očekává.“

Myslíte i ve volném čase?

„Ve volném čase obzvlášť. Jsou-li děti zaměstnané, alespoň vědí, co mají dělat. Ve volném čase, dokud sem nepřišly, si dělaly, co chtěly, nikdo se jim moc nevěnoval, nebo věnoval, ale dělaly prostě věci špatně. Jsou tady proto, aby se naučily respektovat autority, aby se naučily, co je správně a co není.“

A to by se nedalo udělat tak, že byste mluvil o tom, jak byste to dělal Vy?

„Ale to by se dalo, ale ta druhá půlka principu? Moralizujete, nemoralizujete, dobře, vysvětlujete na svém příkladu, a potom?“

Tak moralizujete obvykle ve chvíli, kdy je nějaký problém. Takže potom musíte situaci stejně zase řešit – dohodou. Vždyť si to vezměte. Někdo někoho bije. Vy k němu přistoupíte, řeknete mu, aby s tím přestal. Ptáte se, proč dítě bije kamaráda. On odpoví, že ho nechce pustit na počítač. Vy na to řeknete, no, já myslím, že kdyby mě někdo nechtěl pustit na počítač, tak bych ho rozhodně nezmlátil, ale chtěl bych se s ním nějak domluvit. Šlo by to přišť?

„Ano, a on Vám řekne, že ne. Nebo že to je zbytečné, že by ho kamarád stejně nepustil. A navíc za to, že se prali, je musíte potrestat, oba. A to asi už žádná dohoda není ne?“

Princip ‚Ne postup, ale výstup‘

„To je jediný princip, který mi přijde do naší výchovatelské praxe jakž takž aplikovatelný. Máme tady hodně dětí, takže každému nemůžeme stát za zády. My ten princip vlastně praktikujeme, ano“.

Můžete mi dát nějaký příklad?

„Určitě. My tady například dodržujeme, jako ostatně každé jiné školské nebo výchovné zařízení, systém prevence sociálně patologických jevů. To v sobě zahrnuje i potlačování násilí. Takže děti vědí, že se nemají mezi sebou rvát. Když se poperou, a nejedná se o nic moc vážného, my vychovatelé to bereme tak, že se poprali a potrestání jsou oba dva. Nehledáme

příčiny, kdo si začal, to bychom se zbláznili. Samozřejmě dětem poradíme, jak to udělat, když se s nimi někdo prát chce a oni nechtějí, to všechno ano...ale pokud už se poperou...

Ano, to je nevhodné, takže když to shrneme, tomuto principu byste dal do výchovné praxe při volnočasových aktivitách dětí z diagnostických ústavů zelenou?

„Ano, tomuto principu ano.“

Princip ‚Držitel problému‘

„Zde to jednoznačně nelze. Držitel problému je zpravidla ten, kdo je motivován k tomu, jít něco dělat, říká Nevýchova, tady čtu...ale ty děti se tady chtějí prát, chtějí mít negativní postoj, tedy aspoň na začátku, chtějí být zlé...nebo možná to říkám špatně, nechtějí to vysloveně takto, ale dělají to, ale rozhodně nechtějí třeba uklízet. Tak jim to nařídíme. Protože se to musí. A ‚Nevýchova‘, jestli to chápu správně, říká – když se děti k něčemu nutí, je to neefektivní...“

Ano, chápete to správně. Takže tomuto principu říkáte NE.

„Ano.“

Princip ‚Špatný pocit, dobrý rádce‘

„Tady Vám k tomu řeknu jediné, myslím, že jste to sama už zmiňovala – to je super princip pro rodinnou výchovu. My tady máme stanovené výchovně-vzdělávací cíle, musíme děti chtít nechtě trestat. My ty děti kontrolujeme například i na to, zda nepožily alkohol...to všechno se děje z pozice autority a tak trochu nedobrovolně. Vy byste z toho měla dobrý pocit? Asi ne, a dá se to něčím nahradit? Nedá.“

4. Jak byste tedy obecně shrnul možnost využití ‚Nevýchovy‘ při výchově ve volném čase v diagnostickém ústavu?

„Nejde to. Kvůli systému, který je tady nastavený“.

5. Nyní už znáte principy konceptu ‚Nevýchova‘. Jeho osvojení vyžaduje, aby vychovatelé absolvovali základní kurz, který je k dispozici on-line, a trvá přibližně 25 hodin. Je třeba za něj zaplatit a věnovat vychovatelům čas na jeho absolvování. Myslíte si, že je to ve vašem zařízení, pokud by o to vychovatelé stáli, možné?

„Každý by si to musel absolvovat ve svém volném čase.“

1. Jaký typ výchovy zde v diagnostickém ústavu ve volném čase uplatňují vychovatelé?

„Víme, že naše děti slyší na pochvalu, takže je hodně chválíme. Také víme, že, že když přijdou, chovají se jinak než tak, jací jsou. Bud' machrují, aby dokázaly, že mají sebevědomí, nebo se stáhnou do sebe, protože jsou jednoduše polekaní. Proto se snažíme k dětem přistupovat co nejvíce kamarádsky, partnersky.“

To zní skoro ‚nevýchovně‘, takže můžete třeba říci, že s dětmi děláte dohody?

„Ano, skoro pořád. Třeba když se něco přihodí, tak to řešíme ve skupině, hledá se kompromis, jak bude dítě potrestáno, ono si samo na tom, jaký trest si vybere, participuje.“

Takže se Vám nikdy nestane, že byste se s dětmi nedohodli?

„No to ne, to se samozřejmě také stává, když tady máme těžší případy – musíte ty výchovné cíle plnit, o tom žádná. Já jen říkám, že když to jde, tak se o ten partnerský přístup snažíme.“

2. Jaké jsou nejčastější výchovné problémy při výchově ve volném čase, které tady u vás v diagnostickém ústavu řešíte?

„Agresivita, šikana, nerespektování autorit, experimentování s drogami, neplnění povinností, krádeže.“

Takže říkáte, že například při nerespektování autorit nebo při řešení šikany pořád jednáte s dětmi na partnerské bázi?

„No tak to samozřejmě ne, při řešení takto obtížných situací vždy nastupuje autoritativní výchova. To víte, někdy se musí křičet, nějak se ty děti donutit k tomu, aby dodržovaly ta pravidla, kvůli kterým tady vlastně jsou, aby se to naučily, musíme. Ale raději dětem věci pořád dokola vysvětlujeme, je to myslím nejlepší způsob, jak mohou něco přijmout. Potom tady máte ale také děti s různými odchylkami v chování – nejčastěji s ADHD, nebo různě labilní, s různými poruchami osobnosti. Ono je jedno, jestli jsou to hraničáři, nebo někdo s disociální poruchou osobnosti, to jsou prostě lidé, kteří když se dostanou do afektu, tak s nimi nikdo nehne. Po dobrém ani po zlém.“

Co s těmi dětmi potom děláte, když jsou nezvladatelní?

„Těm právě pomáhají ta pevně nastavená pravidla, často zasahuje terapeut“.

Já z praxe třeba vím, že lidé s hraniční poruchou osobnosti vysloveně potřebují cítit autoritu, myslím teď konkrétně v rámci terapie, nebo doma, vím, že je to právě ta autorita, co jim dává jistotu, že se v tomto pro ně zmateném světě vyznají, dokáží v něm fungovat.

„Ano, to máte pravdu, já si myslím, že takto je to u všech těch poruch osobnosti.“

Ale Katka Králová z ‚Nevýchovy‘ tvrdí, že tento koncept je právě vhodný pro tyto děti, tedy ty, které potřebují speciální přístup.

„To ano, ale doma, určitě ne tady, kde se pravidla dodržovat musí, a to i pravidla, která se dětem nelíbí. My k nim máme také speciální přístup – pracují s nimi terapeuti, psychologové. A my vychovatelé, ale není tady prostor dělat s dětmi ty dohody. Uděláte dohodu jednou a budou chtít výjimečný přístup všichni.“

3. Seznámila jste se s principy, na kterých je založen koncept ‚Nevýchova‘. Vyjádřete se prosím i k jednotlivým principům. Šly by je u vás v diagnostickém ústavu aplikovat do výchovné praxe?

Princip ‚Popiš a pozvi‘

„Tento princip se snažíme ve volném čase praktikovat, pokud to jde.“

Shodneme se ale tedy na tom, že vždy udělat s dítětem dohodu nejde?

„Ano, na tom se asi shodneme, takže vlastně ono je to takto – praktikovat jde spíše ta první část tohoto principu, to je to vysvětlování, někdy i ta druhá, ale někdy také ne.“

Princip ‚Nula moralizování‘

„Tak o tomto principu si myslím, že by šel u nás aplikovat zcela jistě. Vysvětlit dítěti, jak to vidím já, to je moc hezký příklad toho, jak by to mohlo vypadat, aby dítě, které si s sebou nese nějakou psychickou deprivaci, dokázalo pochopit, že situace se má tak a tak.“

Ale na konci tohoto principu zase stojí dohoda...

„Takže v praxi se to dá zase použít jen napůl....“

Princip ‚Ne postup, ale výstup‘

„U tohoto principu si myslím, že to jde také jen napůl. Já dětem klidně mohu říci, že si přeji, aby něco vypadalo tak a tak, a že je mi jedno, jak toho docílí. Ale co my tady řešíme, aby se to

k tomuto hodilo...aby si děti uklízeli, aby plnili své úkoly, aby chodily čisté...když si to tak vezmu, tak nad nimi, aby to udělali, stejně musíme pořád stát, musíme je učit, jak to dělat...”

...ale to princip ‚Nevýchova‘ nevylučuje, ten říká, že v případě, že děti chtějí poradit, vychovatel tam jako rádce být může, nebo ještě lépe, musí.

„V tom případě nevidím na aplikaci tohoto principu do praxe žádný problém, to jsem asi jenom špatně pochopila.“

Princip ‚Držitel problému‘

„Tomuto postupu pro naši výchovnou praxi říkám jednoznačně ne. Tento princip totiž vyžaduje hodně, ale opravdu hodně individuální přístup. Tady ale platí pravidla, a ta pravidla by měla být pro všechny stejná. Na to jsou děti tady hodně citlivé. Nejhorší by pro naši výchovnou praxi bylo, kdyby některé dítě trpělo pocitem křivdy.“

...tady jsem se trochu ztratila, mohla byste mi, prosím, vysvětlit, jak myslíte to, že by kvůli dodržování principu ‚Držitel problému‘ mohlo podle Vás nějaké dítě trpět křivdou?

„Samozřejmě. Vy říkáte, že vychovatel nemá řešit problém za dítě. Že má dát jen najevo, že má jeho podporu a má si to jít vyřešit samo. Jenomže v diagnostickém ústavu, tady, to není běžná praxe. Tady za Vámi přijde dítě, které Vám řekne, že mu někdo z ostatních dětí načural do oblečení, nebo že ho trápí, že s ním nikdo nemluví. Vy toto ale řešit, i když to Váš problém není, musíte. Nemůžete dítěti říct...a jak Ti s tím můžu pomoci, aby Ti bylo lépe...no to nejde. Tu první věc musíte považovat skoro za šikanu, musíte za ní rozdat tresty, a tu záležitost s komunikací – jste v kolektivu dětí, které jsou problematické, to si samo dítě také nevyřeší. Ne, v diagnostickém ústavu není prostor pro to, abychom na dětech nechávali zodpovědnost, prosím Vás, vždyť oni se sem tu zodpovědnost, přišly, vlastně naučit teprve.“

...pořád nechápu tu křivdu?

„Asi zase nejlépe na příkladu. Tak můj problém, jako vychovatele, dejme tomu není, podle ‚nevýchovných‘ principů, to, jak jste říkala, že se děti hádají. Hlučí, mně to vadí, tak jim povím, aby se šly hádat vedle. Druhý den, budou hlučet jiní, mě to vadit už nebude, a nikam je nepošlu. No to nejde – tady se musí na všechny stejným metrem, děti jsou na to háklivé.“

A ještě něco Vám k tomu povím...co když se mi bude hádat kluk s holkou, já je pošlu do svého pokoje...bez dozoru...zrovna teď se nám tady stalo, že se nám děti spolu spustily...”

...aha, už tomu rozumím, děkuji. Takže když to shrneme – tento princip do výchovné praxe diagnostických ústavů není možné aplikovat kvůli tomu, že se jedná o skupinovou výchovu, která má jiná specifika než výchova individuální.

„Ano, nazvala jste to přesně“.

Princip ‚Špatný pocit, dobrý rádce‘

„Víte, špatný pocit, špatný pocit – tady se přesně podle mě odráží to, že je ‚Nevýchova‘ dělaná spíše na výchovu ve vztahu dítě-rodíč. U nás v ústavu tady pracují profesionálové, kteří si nemohou dovolit moc profesně pochybit. Nepříjemných pocitů, které tady zažíváme z výchovných situací, je tady celá plejáda. Vy musíte potrestat za něco dítě, protože něco udělalo, a Vy víte, proč to udělalo a nechcete ho za to trestat, ale udělat to musíte, kvůli té záležitosti s křivdou, o které jsme mluvily před chvílí. Moc dobrý pocit z toho asi nemáte, ale tady jsou stanovena přísná pravidla toho, co se smí a co ne. Upřímně – situací, ve kterých bych si řekla – tak a teď je mě i dítěti dobře, tady mnoho není.“

4. Jak byste nyní, když znáte principy ‚Nevýchovy‘ podrobněji, okomentovala možnost využití ‚Nevýchovy‘ jako celku při výchově ve volném čase v diagnostickém ústavu obecně?

„Jednoduše – něco ano, něco ne. Ale spíše ne, protože ten koncept je postaven na jednom základním mechanismu, a to je ta dohoda, která tady nemůže fungovat. Podmínka tedy je, ‚Nevýchova‘ ano, ale žádné dohody, i ve volném čase platí pravidla, a to velmi přísná pravidla, která se dětem prostě nemohou nikdy líbit. Ale to už asi není potom ‚Nevýchova‘, že ne?“

5. No upřímně, to už ne. A kdyby si přesto někteří vychovatelé chtěli principy ‚Nevýchovy‘ osvojit, dejme tomu, aby mohli aplikovat tu jednu půlku, myslíte si, že by to bylo možné? Osvojení si těchto pravidel vyžaduje, aby vychovatelé absolvovali základní kurz ‚Nevýchovy, který je k dispozici on-line, a trvá přibližně 25 hodin. Je třeba za něj zaplatit a věnovat vychovatelům čas na jeho absolvování. Myslíte si, že by to bylo ve vašem zařízení, pokud by o to vychovatelé stáli, možné?

„Já si myslím, že pokud se nejedná o něco, co by bylo vysloveně pro vychovatelskou praxi v diagnostickém ústavu přínosné, že by vedení asi spíše doporučilo prostudovat si to ve svém volném čase – ostatně, to děláme neustále, pořád něco studujeme, dovzděláváme se, ve volném čase, to už je úděl naší profese.“

Rozhovor s Mgr. Petrem Hokrem z Dětského diagnostického ústavu Praha 4, ze dne 17. března 2016:

1. Jaký typ výchovy zde v diagnostickém ústavu ve volném čase uplatňují vychovatelé?

„Podívejte se, u nás je všechno organizované. Dopoledne jsou děti ve škole, kde na ně dávají pozor učitelé. Volný čas organizuje vychovatel, děti se na tom, jak bude vypadat, podílet mohou. V jaké míře, to posuďte sama, vždyť jste to viděla. Za výchovně vzdělávací činnost každé výchovné skupiny jsou zodpovědní dva skupinová vychovatelé, to znamená, že na každého vychovatele připadají přibližně čtyři děti.

Denní zaměstnání dětí je dáno režimem, který je zde pevný – rozvrhem školy, týdenními plány výchovně vzdělávací činnosti. Činnosti jsou organizovány po výchovných skupinách, jsou dané. Výjimku představují odměňové akce, popřípadě společné kulturní nebo sportovní akce. Děti mají volno chvíli po obědě, chvíli po večeři, ale jinak jsou všechny záležitosti víceméně organizované.

Vezměte si, že jsou tady děti, které mají různé výchovné problémy, zlobí. Jakou výchovu byste uplatnila? Partnerskou? Pojďte si to zkusit. Partnerský přístup k dětem můžeme uplatňovat jenom někdy.“

Proč?

„Protože tady děti apriori dělají věci s odporem, neustále křičí, perou se, odmlouvají – vždyť tady jsou vlastně jakoby za trest. Obecně tady aplikovat partnerský přístup ke každému prostě nejde.“

2. To jsou tedy nejčastější výchovné problémy při výchově ve volném čase, které řešíte? Křik, agrese, odmlouvání?

„Ano, a také lhání, žalování, taky děti mluví sprostě...to je podle věku dětí.“

3. Seznámil jste se s principy, na kterých je založen koncept ‚Nevýchova‘. Vyjádřete se prosím i k jednotlivým principům. Šly by je u vás v diagnostickém ústavu aplikovat do výchovné praxe?

Princip ‚Popiš a pozvi‘

„To je hodně vizionářský princip. První půlka dobré – vysvětlím dítěti, když tedy už najdu čas na ten individuální přístup, co a jak, co mě šťve. Ale my s dětmi tady nemůžeme dělat dohody. Děti se mohou rozhodnout, co budou dělat ve volném čase, jestli budou chtít hrát člověče nebo fotbal, když mají sportovní aktivity, ale nemohou se rozhodnout, že nic dělat nebudou, když se jim zrovna nechce.

Výchova v diagnostickém ústavu je zaměřená tak, že děti tady dodržují pravidla, pravidla, která my dáme, pravidla, která se jim nelíbí. My se s nimi nemůžeme dohadovat, co by jim vyhovovalo.“

Princip ‚Nula moralizování‘

„Podívejte se, ten koncept říká, že v rámci tohoto principu je špatně, když vychovatel dítěti říká, že je něco dobře nebo špatně, také je špatně, když vychovatelé sázejí na neschopnost dítěte...že mají vycházet spíše z jejich potřeb. Tady nevycházíme z potřeb dětí. Zde vycházíme z našich potřeb, z potřeb, které jsou stanovené formou výchovných cílů. Princip ‚Nula moralizování‘ se u nás uplatňovat nedá.“

Princip ‚Ne postup, ale výstup‘

„Tady mi to trochu vysvětlete.“

Dobře. Můžete si u vás dovolit dětem říct, co chcete, aby bylo výstupem a nekontrolovat je při tom, jak to dělají, ale zkontrolovat jen ten výsledek?

„Ale ano, to by asi šlo, časem...tady jim budu tedy tím partnerem, budu nad nimi sice nějakou chvíli stát, protože ony to ty děti tady prostě některé vážně neumí, ale ok, tady u toho mi nepřipadá, že by se to nemohlo aplikovat do výchovné praxe“.

Princip ‚Držitel problému‘

„To je také princip, který u nás aplikovat zrovna jednoduše nejde. Ten princip říká, že vychovatel by po dětech měl chtít řešit jenom to, co ony samy považují za problém...a uvádíte zrovna příklad s tím hlučením. Představte si jídelnu plnou dětí, které řvou, Vám to vadí, dobře, ale řeknete si, že to není problém dětí, ať si klidně řvou dál...více to komentovat nemusím, že ne? Chcete se jít do té jídelny podívat?

Kromě toho, tento princip je založen zase na dohodě, a o tom už jsme mluvily, dohody v diagnostickém ústavu lze dělat jen velmi omezeně.“

Princip ‚Špatný pocit, dobrý rádce‘

„V našem diagnostickém ústavu si každý vychovatel může uplatňovat takový koncept, jaký chce. My nikomu nebráníme – máme tady kolegu, který také zkouší různé alternativní formy výchovy, u kterých ale stejně křičí, stejně trestá. Řeknu Vám to jednoduše – my tady s dětmi musíme dosáhnout určitých cílů, po dobrém, někdy i po zlém. Samozřejmě děti i trestáme, my je musíme trestat, někdy je to pro jejich dobro. Tresty jsou vlastně někdy jedinou výchovnou pákou, která tady platí. A kdo by rád rozdával tresty a měl z toho dobrý pocit?“

4. Jak byste nyní okomentoval možnost využití ‚Nevýchovy‘ jako celku při výchově ve volném čase v diagnostickém ústavu?

„Je to ideální koncept. Aplikovat ho můžete v případě, že na to máte nervy. Ale říkám Vám narovinu, v praxi diagnostických ústavů to takto nechodí. Koncept říká, že se děti nesmí k ničemu nutit, a my je nutíme, říká, že trest, který když už jim je položen, děti musí chápat, tady ho mnohdy ani neakceptují. ‚Nevýchova‘ říká – buďte dětem partnerem – mezi námi – proč by měl být vychovatel/rodič dítěti partnerem? Proč? A tady u nás už vůbec ne. Takže takto – dílčí principy, nebo ještě lépe dílčí části dílčích principů ano, celý koncept ‚Nevýchova‘ tady u nás nikoliv.“

5. Nyní už znáte principy konceptu ‚Nevýchova‘. Jeho osvojení vyžaduje, aby vychovatelé absolvovali základní kurz, který je k dispozici on-line, a trvá přibližně 25 hodin. Je třeba za něj zaplatit a věnovat vychovatelům čas na jeho absolvování. Myslíte si, že je to ve vašem zařízení, pokud by o to vychovatelé stáli, možné?

„Pedagogové se neustále vzdělávají, myslím si, že pokud by někdo měl o absolvování kurzu ‚Nevýchovy‘ zájem, vedení by mu v tom nebránilo. Ale asi by to pedagogové museli dělat ve svém volném čase.“

Rozhovor s Mgr. Vladimírem Němcem z Diagnostického ústavu pro mládež Praha 2, ze dne 9. března 2016:

1. Jaký typ výchovy zde v diagnostickém ústavu ve volném čase uplatňují vychovatelé?

„Jednoznačně autoritativní. Podívejte – lidé obecně reagují neadekvátně na zátěž, a chlapci, kteří k nám nastoupí, prožívají zátěž velmi těžkou – nechtějí tady být, někdo jim najednou vzal volnost, kterou měli, chce se po nich, aby dodržovali pravidla, aby poslouchali, ale to oni apriori dělat nebudou...neadekvátnost jejich reakcí spočívá v tom, že reagují agresí, slovní vulgaritou, tedy užíváním nevhodných výrazů, nerespektováním pravidel apod.“

2. To jsou tedy nejčastější výchovné problémy při výchově ve volném čase tady? Agresivita, užívání nevhodných výrazů, nerespektování pravidel?

„Ano, a také pozitivní testy na THC. Přibližně 80 % chlapců u nás s tím má problémy.“

Můžete mi prosím trochu vysvětlit, co znamená nerespektování pravidel, které zmiňujete?

„Chlapci se k nám dostávají z několika důvodů, kterými jsou záškoláctví, nebo třeba nerespektování rodičů, učitelů a dalších autorit, také experimentování s alkoholem a drogami, hry na automatech, chycení se závadové party, útěky z domova, prostituce, začínající trestná činnost, ale také to jsou sociální důvody, třeba nezáměr rodičů.“

A proto nerespektují pravidla?

„Oni už v životě nějakým způsobem selhali, třeba ne vlastním přičiněním, už byli v obtížné situaci. Tu sami nedokáží zvládnout, vlastně ani nechtějí, ohrožují sebe i okolí. Koupou kolem sebe, čímž se stávají nezvladatelnými. Neplní požadavky a nároky společnosti, porušují dané normy.“

Jak nerespektují ta pravidla? Ve volném čase.

„Nejčastěji rušení při hodnocení a také jde často o nekamarádské chování.“

3. Seznámil jste se s principy, na kterých je založen koncept ‚Nevýchova‘. Vyjádřete se prosím k jednotlivým principům. Šly by je u vás v diagnostickém ústavu aplikovat do výchovné praxe?

Princip ‚Popiš a pozvi‘

„Tento princip do praxe diagnostického ústavu, alespoň toho našeho, praktikovat nelze. Jsou tady naprosto jasně stanovená pravidla a řád, které musí být respektovány, ať se to někomu líbí nebo ne. Neříkám, že vychovatelé nemohou být na naše chlapce milí a příjemní, ale partnerští nebo kamarádští v žádném případě.“

Vím, že už jste trochu naznačil, proč to tak nemůže být – ta pravidla a řád – ale můžete to trochu ještě rozvést?

„Jistě – musíme tady vychovávat děti z pozice autority, protože problémy s autoritou, je to, co je sem přivedlo. Dialog u nás představuje jenom jeden ze způsobů spolupráce mezi chlapci a vychovateli. A to ve chvíli, kdy vznikne problém mezi vychovatelem a chlapcem. To potom někdo z nás vystupuje jako mediátor a snaží se mezi těmi dvěma spor urovnat tak, že je nutí, aby našli společnou řeč.“

Byla jsem i v jiných diagnostických ústavech, a takto přísně to tedy nikdo ještě neřekl.

„Možná jste byla v diagnostickém ústavu pro děti ne?“

Ano.

„No jo. Víte, my tady máme i chlapce, kteří, pochybí-li, čeká je vazba. Oni to vědí, my to víme. Snažíme se, aby se této zkušenosti vyhnuli. Snažíme se opravdu hodně. Někdy i proti jejich vůli“

Už tomu rozumím. Proto máte tak přísně nastavené tresty, proto s chlapci nechcete diskutovat.

„Ano i proto. Ale i kdyby tomu tak nedalo – co byste s lidmi, kteří nepoznali mnoho jiného než ulici, drogy, bezpráví, chtěla dělat za dohody?“

Dobrá, tak si tedy píš, žádné dohody.

Princip „Nula moralizování“

„To je také princip, který je moc hezky nazvaný. Akorát že my tady tedy neděláme nic jiného, než moralizujeme. My máme za dva měsíce chlapce naučit, že existují nějaké autority, máme je co nejvíce připravit na další výchovně-vzdělávací proces, vždyť jsou to mnohdy ještě děti.“

Chápu-li to dobře, jedná se o princip, který se aplikuje při nějakém problému.“

Ano. (Následuje přečtení textu Technika k principu Nula Moralizování)

„Dohoda, uvědomíme si, že dítě je partner, neřeknu nic, co bych neřekl dospělému...ne, to se u nás nedá. My je musíme naučit základům, aby mohly být později rozvíjeny“.

Princip ‚Ne postup, ale výstup‘

„No to by asi šlo. I když – tady je pořád něco. On když nám kluk přijde na praxi v džínách, protože chce vypadat dobře, tak mu řekneme – hele takto nemůžeš chodit. My ho skutečně nebudeme kontrolovat, do čeho se obléká. Akorát nakonec, když už přijde takto poněkolkáté, dostane trest. Ten je sám o sobě asi proti pravidlům ‚Nevýchovy‘, ale u nás to jinak nejde. Ale jinak proti tomu principu vlastně asi jako proti jedinému nic nenamítám, ten by do praxe šel.“

Jenom pro pořádek – ona ‚Nevýchova‘ tresty nevylučuje, ona jenom říká, že dítě tomu trestu musí rozumět, musí vědět, proč je trestáno, že je třeba tresty vybírat přiměřeně apod.

„Ano. Ona je ta ‚Nevýchova‘ taková hodně individuální v přístupu. Hodí se spíše do výchovného procesu dětských domovů, nebo ve vztahu rodič-dítě. U nás jsou tresty nastavené pro všechny stejně, ať se to někomu líbí nebo ne, a věřte, že se jim to většinou nelíbí. Já jsem chtěl právě říct, že často za těmi chlapci stojíme a říkáme jim, co mají jak dělat, aby se tomu trestu vyhnuli.“

Princip ‚Držitel problému‘

„Tento přístup se u nás praktikovat nedá. Důvodem je jednoduše fakt, že musíme být spravedliví a nemáme čas ani chuť vysvětlovat dětem že to, co za problém nepovažují, problém skutečně je. Problémy dětí jsou i naše problémy. Všechny. A kromě toho – děti často nemají podmínky na to, aby svůj problém vyřešily, také často nevědí, jak problém řešit.“

Princip ‚Špatný pocit, dobrý rádce‘

„Toto je spíše záležitost ve výchovném procesu rodič-dítě, když se nad tím zamýšlím. My zaprvé nemáme na nějaké špatné pocity moc prostoru, a za druhé – vždyť my tady neustále pracujeme se špatnými pocity – jak jsem řekl, děti tady nejsou dobrovolně, nic se jim, alespoň ze začátku, nelíbí, chtějí to tady jenom ‚přežít‘ a vypadnout. Nemáme moc šancí to s nimi zkoušet jinak, než prostě zavelet.“

4. Jak byste nyní, když znáte principy ‚Nevýchovy‘ podrobněji, okomentoval možnost využití ‚Nevýchovy‘ jako celku při výchově ve volném čase v diagnostickém ústavu obecně?

„Víceméně se sem nehodí. Je moc náročný, protože vyžaduje příliš individuální přístup.“

- 5. Nyní tedy znáte principy konceptu ‚Nevýchova‘. Jeho osvojení vyžaduje, aby vychovatelé absolvovali základní kurz, který je k dispozici on-line, a trvá přibližně 25 hodin. Je třeba za něj zaplatit a věnovat vychovatelům čas na jeho absolvování. Myslíte si, že je to ve vašem zařízení, pokud by o to vychovatelé stáli, možné?**

„Ano, jako samostudium by to šlo.“